

Jaarverslag 2007

REPTIELEN AMFIBIEËN VISSSEN ONDERZOEK NEDERLAND

RAV ON

Jaarverslag 2007

Kris Joosten & Raymond Creemers
Vastgesteld door het Algemeen Bestuur van RAVON op 19 april 2008

STICHTING RAVON
POSTBUS 1413
6501 BK NIJMEGEN
www.ravon.nl
kantoor@ravon.nl
024-3653270

Colofon

© 2008 Stichting RAVON Nijmegen

Rapportnummer 2008-04

Eindredactie: Kris Joosten en Raymond Creemers

Foto omslag: Rivierdonderpad; Fotograaf: Paul van Hoof

Wijze van citeren: Joosten, C.M.C. en R. Creemers, 2008. Jaarverslag 2007 Stichting RAVON.

INHOUD

1	INLEIDING	6
2	DE STICHTING RAVON	6
2.1	Dagelijks Bestuur (DB) en Algemeen Bestuur (AB)	6
2.2	Werkorganisatie	7
2.3	Samenwerking	9
3	THEMA VRIJWILLIGERS EN DONATEURS	10
3.1	Werkgroepen en Afdelingen	11
3.2	Uitgegeven ontheffingen	12
3.3	Weekenden	12
3.4	RAVONdag	12
3.5	RAVONTijdschrift	13
3.6	RAVONwebsite	13
3.7	Publicatiebureau	14
3.8	Helpdesk	14
3.9	Projecten gericht op vrijwilligers	15
4	THEMA DATA	16
4.1	Telmee.nl en NDFF	16
4.2	Atlas van reptielen en amfibieën in Nederland	17
4.3	Gelderse Atlas	17
4.4	Atlas van reptielen en amfibieën Noord-Holland	18
4.5	Gegevensleveringen	18
5	THEMA ONDERZOEK	19
5.1	Monitoring.....	20
5.2	Projecten gericht op onderzoek.....	21
5.3	Stagiaires.....	25
6	THEMA BESCHERMING	27
6.1	Soortbeschermingsplannen	27
6.2	Rode Lijst	27
6.3	Projecten gericht op bescherming	28
7	THEMA DRAAGVLAK	30
7.1	Padden.nu	30
7.2	Praktisch natuurbeheer	30
7.3	Train de trainers	32
7.4	Lespakket onderbouw	32
7.5	Projecten gericht op beheer of participatie	33
8	THEMA INTERNATIONAAL	36
8.1	Congres Porto	36
8.2	Workshop Estland	36
8.3	Symposium Berlijn	37
8.4	Life Ambition	37
9	OVERIGE	38
9.1	Financiën	38
9.2	Opdrachtgevers	38
	BIJLAGE 1 Publicatielijst	39

1 Inleiding

In dit jaarverslag vermelden wij de belangrijkste zaken uit 2007 met betrekking tot de Stichting Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland (RAVON), vestigingsplaats statutaire zetel Nijmegen, KvK 41077572. Er is zowel informatie over de vrijwilligersactiviteiten als over de werkorganisatie opgenomen. De indeling volgt de zes thema's zoals zijn vastgesteld in de Meerjarenplan 2008-2012, te weten Vrijwilligers en donateurs, Data, Onderzoek, Bescherming, Draagvlak, Internationaal. Een bondige versie van dit jaarverslag is als kleurenbrochure uitgegeven. Heeft u vragen over een bepaald onderdeel uit dit jaarverslag, dan kunt u zich direct richten tot de schrijver van het betreffende onderdeel.

2 De Stichting RAVON

RAVON coördineert de inventarisatie en monitoring van reptielen, amfibieën en vissen van kleine wateren door vrijwilligers in Nederland. Op basis van deze gegevens zet RAVON zich in voor betere bescherming en het duurzaam behouden van de soorten en hun leefgebieden. Honderden deskundige en enthousiaste vrijwilligers inventariseren en monitoren jaarlijks vele gebieden.

De stichting heeft ten doel: a. de bescherming van de Nederlandse reptielen, amfibieën en vissen, waaronder begrepen behoud, adequaat beheer en herstel van haar biotopen; b. de bevordering van natuurbehoud en milieubeheer in algemene zin. RAVON werkt op non profit basis: winsten worden weer geïnvesteerd in het werk van de stichting en dat van de vrijwilligers.

De werkorganisatie van de Stichting RAVON is gehuisvest op de Radboud Universiteit te Nijmegen en op de Universiteit van Amsterdam (Werkgroep Monitoring). De Werkgroep Monitoring in Amsterdam coördineert de meetnetten amfibieën en reptielen in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring. In Nijmegen wordt vooral gewerkt aan verspreidingsonderzoek en soortbescherming. RAVON voert ook professionele inventarisaties uit, evenals kennisintensieve opdrachten. Verder werken we aan voorlichting en geven we praktijkgerichte cursussen. Bovendien is RAVON actief bij het opstellen en uitvoeren van beschermingsplannen, zoals voor de boomkikker, de knoflookpad en de rugstreeppad.

Personeelsuitje 2007 Viler Mühle (Foto Heinz Bomler)

2.1 Dagelijks Bestuur (DB) en Algemene Bestuur (AB)

Het Dagelijks Bestuur van RAVON vergaderde in 2007 vijf keer en het Algemeen Bestuur kwam vier keer bij elkaar. Belangrijke onderwerpen die aan de orde kwamen zijn:

- Opstellen en vaststellen publieksversie Meerjarenplan 2008-2012;
- Uitwerken ideeën voor verstevigen band met achterban/afdelingen/sleutelvrijwilligers/AB/kantoren;
- Opstellen communicatiebeleid;
- Namendiscussie – bepalen rol van RAVON daarin;
- Webruimte beschikbaar stellen voor goed doel in de herpeto-vissen wereld, nationaal of internationaal;
- Discussie over en vormgeving van beleid rondom herintroducties en exoten;
- Financiering RAVON werkgroepen met € 500 per jaar.

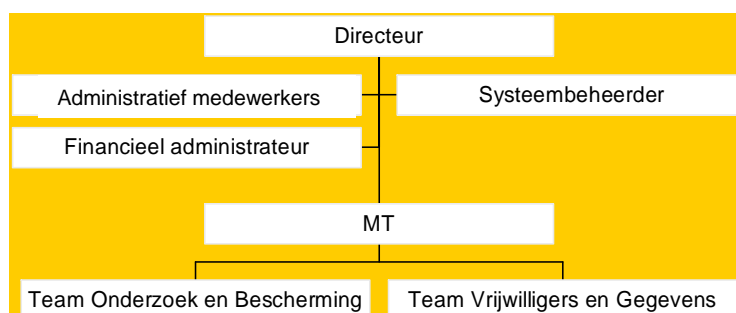
Per januari 2007 bestond het Dagelijks Bestuur uit Hero Prins (voorzitter), Guus Delger (penningmeester), Frans van Erve (lid) en Rob Lenders (lid). Guus Delger en Frans van Erve meldden zich helaas als bestuursleden af, waarna het bestuur werd aangevuld met Johan Cronau (secretaris) en Michaël Steeghs (lid). Per eind december 2007 is er dus een vacature voor penningmeester. Directeur van RAVON is Rob van Westrienen.

Het Algemeen Bestuur bestond in 2007 uit de eerder genoemde DB-leden aangevuld met Dennis Ooninx (Lacerta), 4 leden van de Werkgroep Monitoring (Annie Zuiderwijk, Ingo Janssen, Edo Goverse en Gerard Smit), 2 leden van WARD Drenthe (Edo van Uchelen en Rienko Vanderschuur), 2 leden van RAVON Utrecht (Floris Brekelmans en Jaap van Wingerde), Leon Luijten (RAVON Groningen), Jeroen Reinhold (RAVON Flevoland), Gertjan Martens (Noord Holland), 2 leden van RAVON Zuid-Holland (Arjan van der Lugt en Ronald Laan), Kees Musters (RAVON Zeeland), 2 leden van RAVON Gelderland (vacant), 2 leden van RAVON Noord-Brabant (Wouter Schuitema en Rombout van Eekelen), 2 leden van HS Limburg (Denis Frissen en Harry van Buggenum), Pedro Janssen (Werkgroep Adders Nederland), 2 leden van Werkgroep Poldervissen (Fabrice Ottburg en Rombout van Eekelen), Victor van Schaik (NHGL-Vissenwerkgroep) en Henk Heijligers (NHGL, agendalid).

Gedurende het jaar zijn er drie AB-leden bijgekomen: Sander Hunink (Werkgroep Verspreidingsonderzoek Noord Oost Brabant), Jan Kranenburg (Werkgroep Gelderse Vissers) en John Melis (Werkgroep VissenOnderzoek Friesland).

2.2 Werkorganisatie

Ter ondersteuning van de Stichting RAVON is in 1994 een bureau in Amsterdam opgericht en in 1999 een bureau in Nijmegen. Tezamen vormen zij de werkorganisatie.

Eén van de belangrijke taken van de werkorganisatie is: ondersteunend zijn aan de vrijwilligers en donateurs: zij faciliteert, stimuleert en coördineert. Op 31 december 2007 waren er 34 personen werkzaam bij deze bureaus. De meeste medewerkers werken in deeltijd.

Op het bureau in Amsterdam, bij de Werkgroep Monitoring, waren werkzaam (2,8 FTE 31-12-2007): Annie Zuiderwijk, Ingo Janssen, Gerard Smit, Edo Goverse en Hielke Praagman.

Op het bureau in Nijmegen waren werkzaam (18,45 FTE 31-12-2007):

Wilbert Bosman, Elsa Brokkelkamp, Raymond Creemers, Jeroen van Delft, Annemarie van Diepenbeek, Ans Elburg, Peter Frigge, Jelger Herder, Pien Hoogma, Erik Jan Hofmeyer, Jöran Janse, Shannah Janssens, Kris Joosten, Jan Kranenbarg, Frans Kuenen, Willem Kuijsten, Koen Plus, Arnold van Rijsewijk, Frank Spikmans, Annemariëke Spitzen, Richard Struijk, Freek Tissen, Sander Turnhout, Edo van Uchelen, Marjan Verdijk, Elvira Werkman, Rob van Westrienen en Ronald Zollinger. Tijdelijke oproepkracht voor grote administratieve klussen was Dirk Huisman.

Op het bureau in Nijmegen hebben maar liefst 12 vrijwilligers een grote bijdrage geleverd aan onder andere het invoeren van waarnemingen, het verbeteren van de bibliotheek, de vernieuwing van de website en de donateursadministratie. Het betreft in alfabetische volgorde: Marleen Close (vertalingen), Marian Crombach (donateursadministratie), Claire Hengeveld (vertaling van onze website naar het Engels), Tom van Noort (bibliotheek), Han Peper (website), Helen Peppelenbosch (administratie), Maaïke Pouwels (bewerken lespakket), Piet Spaans (bibliotheek), Freek Tissen (invoeren waarnemingen), Anita Verwoerd (donateursadministratie), Friso Veenstra (diverse administratieve taken), en Dick Visser (winkel, administratie). Hartelijk dank voor jullie inzet!

*Personeelsuitje 2007 Niers en Viler Mühle
(Foto's Jelger Herder en Elvira Werkman)*

2.3 Samenwerking

RAVON participeert in enkele samenwerkingsverbanden op het gebied van natuuronderzoek en – bescherming.

- RAVON is aangesloten van de Stichting Veldonderzoek Flora en Fauna (VOFF) die onderzoeksactiviteiten door vrijwilligers op het gebied van planten en dieren coördineert. De VOFF is een brancheorganisatie, die aanvullende werkzaamheden uitvoert die te maken hebben met externe vertegenwoordiging en acquisitie ten behoeve van gezamenlijke projecten. De komende jaren zal de VOFF:
 1. gegevens van Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's) bijeen brengen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFP);
 2. waarnemingen van een kwaliteitskeurmerk voorzien;
 3. continuïteit garanderen door verdere ontwikkeling van het invoerportaal www.telme.nl
 4. en de toepassing van de gegevens ten behoeve van het natuurbeleid, -beheer en wetenschappelijk onderzoek stimuleren.

RAVON participeerde actief in de discussies over de koers van de organisatie. De discussie heeft o.a. geleid tot een andere financiële onderbouwing (een contributiesysteem van de 10 aangeslotenen) en een besluit dat de VOFF zelf geen projecten meer zal uitvoeren. De PGO's (zoals RAVON) zullen verantwoordelijk zijn voor de uitvoer van de projecten, in naam van de VOFF.

Van veldwaarneming tot toepassing

- Tevens participeert RAVON in het Platform Soortbeschermende Organisaties (PSO) dat soortgerichte beschermingsactiviteiten op landelijk niveau behartigt. In 2007 is een hechtere samenwerking ontstaan tussen alle partners door een intensievere communicatie, waarbij een betere afstemming is bereikt over de gezamenlijke doelen die we nastreven. Het PSO is heel succesvol geweest in de lobby richting de Tweede Kamer en heeft zodoende het amendement Waalkens, 5 miljoen extra voor soortenbeleid, mede weten te bewerkstelligen.
- RAVON maakt ook deel uit van het Nederlands Centrum voor Natuuronderzoek (NCN), een consortium van de Radboud Universiteit Nijmegen, Faculteit der Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica, afdeling Dieroecologie, afdeling Oecologie, afdeling Milieukunde, Stichting Bargerveen, SOVON Vogelonderzoek Nederland, VOFF en RAVON. In NCN-verband zijn ondermeer colleges gegeven en zijn studenten geworven om in Nijmegen hun stage te lopen. RAVON maakt dankbaar gebruik van de door de Radboud Universiteit aangeboden kantoorkamers.
- RAVON Werkgroep Monitoring (WM) werkt samen met de Universiteit van Amsterdam. Zo worden er bijvoorbeeld regelmatig colleges gegeven en studenten begeleid. RAVON WM maakt dankbaar gebruik van de door de Universiteit van Amsterdam aangeboden kantoorkamers.
- RAVON participeert in het Vissennetwerk. Het Vissennetwerk is een netwerk van personen die informatie, kennis en ideeën uitwisselen, zowel vanuit een wetenschappelijke als praktische invalshoek, gericht op vissen, visserij en de leefomgeving van vissen. Dit jaar is er gewerkt aan de thema's soort- en gebiedbescherming, vismigratie, benutting van visstanden en de bescherming van de paling.

3 Thema Vrijwilligers en donateurs

RAVON is in 1987 door vrijwilligers opgericht en bedoeld als organisatie voor en door vrijwilligers.

Vrijwilligers zijn actief met bijvoorbeeld tellen, het geven van excursies en het werken in het landschap. Ze zijn niet per definitie donateur van RAVON.

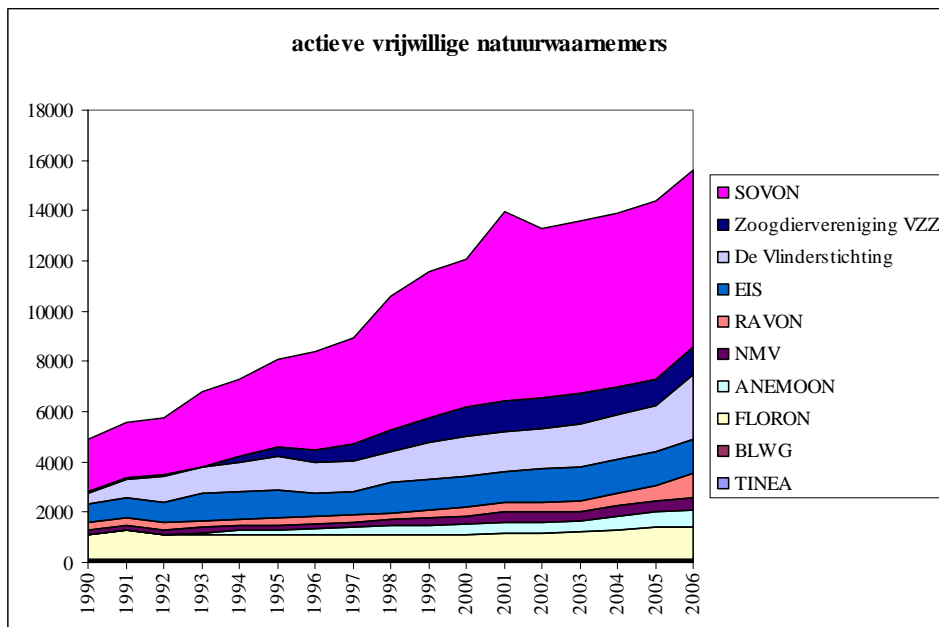
Donateurs steunen de stichting financieel en ontvangen daarvoor in ruil het tijdschrift RAVON. Ook kunnen donateurs deelnemen aan diverse activiteiten zoals weekenden en excursies. Donateurs kunnen actief zijn als vrijwilliger maar dit hoeft niet.

Het aantal vrijwilligers groeide in 2007 naar ruim 1100. Het aantal donateurs is in 2007 flink gegroeid van 860 naar 927.

Overzicht geografische verspreiding RAVON waarnemers (rode stippen) en sleutelvrijwilligers (blauwe stippen)

Veel vrijwilligers en donateurs zijn actief in het veld met inventariseren en monitoren en aangesloten bij een afdeling of werkgroep van RAVON. RAVON stimuleert, coördineert en faciliteert haar vrijwilligers op vele manieren en stelt ze in staat data van de soortgroepen te verzamelen.

Bron: *Natuurcompendium 2007*

3.1 Werkgroepen en afdelingen

RAVON kent twaalf afdelingen en zes werkgroepen, die actief zijn met inventarisatie, monitoring, onderzoek, bescherming, het geven van voorlichting en beheerswerk. De afdelingen ontvangen een vergoeding van € 5 per donateur voor gemaakte onkosten. Werkgroepen kunnen onkosten declareren tot een maximum van € 500 per jaar.

De twaalf afdelingen (alfabetisch) zijn:

Flevoland, Gelderland, Groningen, Herpetologische Studiegroep Limburg, NHGL-vissenwerkgroep, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht, WARD (werkgroep Amfibieën en Reptielen Drente), Zeeland, Zuid-Holland. NB: De WARF (werkgroep Amfibieën en Reptielen Friesland) is geen afdeling (als enige provincie).

De zes werkgroepen (alfabetisch) zijn:

Gelderse Vissers, Monitoring, Prik, Verspreidingsonderzoek Noord-Oost Brabant, Vissen Onderzoek Friesland, WAN (werkgroep Adderonderzoek Nederland).

Hieronder zijn de activiteiten in 2007 van enkele van deze afdelingen en werkgroepen nader uiteengezet. De RAVON werkgroep Monitoring doet in hoofdstuk 4, Thema Onderzoek, verslag van haar activiteiten. Wij willen alle regiocoördinatoren, werkgroepen en afdelingen danken voor hun goede inzet in 2007.

3.1.1 Werkgroep Gelderse Vissers - door Frank Spikmans

Hoewel vissen allang erkend worden als graadmeter voor de ecologische toestand van een water, vertoont de informatie over de verspreiding van vissen vaak nog leemtes. Zo ook in de provincie Gelderland. RAVON en Natuurbalans-Limes Divergens hebben daarom het initiatief genomen een atlas te maken van de vissen in deze provincie. Het maken van deze visatlas wordt ondersteund door de Provincie, Rijkswaterstaat en de waterschappen in Gelderland (Veluwe, Rivierenland, Rijn & IJssel, Vallei & Eem). Naast het bij elkaar brengen van bestaande gegevens wordt ook aanvullend veldonderzoek gedaan. Om het voorkomen van vissoorten in slecht geïnventariseerde gebieden ('witte gebieden') in beeld te brengen is de werkgroep Gelderse Vissers opgericht. Deze groep vrijwilligers gaat sinds het voorjaar van 2007, gewapend met het schepnet en een kleine zegen, op pad om het voorkomen van met name de zeldzame en beschermde vissoorten te onderzoeken. Dit jaar is er onder andere met een kleine zegen in het de kribvakken van de grote rivieren in Gelderland gevist. Deze inventarisaties hebben veel nieuwe verspreidingsgegevens opgeleverd. In het decembernummer van het blad Trends in water is een artikel verschenen over deze resultaten.

3.1.2 Werkgroep Verspreidingsonderzoek Noord-Oost Brabant - door Frans Kuenen en Sander Hunink

In 2007 is de Werkgroep verspreidingsonderzoek Noordoost-Brabant opgericht. Sander Hunink is de trekker van deze werkgroep. Inmiddels is een grote hoeveelheid data verzameld in de regio rondom Oss. In 2007 zijn er ruim 50 excursies geweest waarbij veel nieuwe vindplaatsen zijn ontdekt. Door een aantal opvallende waarnemingen wekte de Werkgroep ook de interesse van de media. Omroep Brabant heeft tweemaal een item gemaakt over het veldwerk. Inmiddels wordt de werkgroep bij verschillende instanties uitgenodigd om mee te denken over de inrichting of het beheer van een gebied.

3.2 Uitgegeven ontheffingen - door Elvira Werkman

Al een aantal jaren is RAVON gemachtigd om namens het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit ontheffingen te verlenen aan onze vrijwilligers. Het gaat om ontheffingen voor verbodsbepalingen in artikel 9 en 10 van de Flora- en faunawet; het vangen, bemachtigen, met het oog daarop opsporen en het opzettelijk verontrusten van beschermde inheemse amfibieën, reptielen en vissen. Dit jaar zijn er 604 ontheffingen verleend aan de vrijwilligers; 44 meer dan in 2006.

3.3 Weekenden

RAVON organiseert jaarlijks twee inventarisatieweekenden. Met Hemelvaart gaat de aandacht vooral uit naar amfibieën en reptielen. In oktober is het vissenweekende. Voor meer informatie over en de resultaten van de weekenden, zijn de verslagen via de website www.ravon.nl te downloaden.

3.3.1 Hemelvaartweekende 2007, Gelderland - door Peter Frigge

Het traditionele Hemelvaartweekend vond in 2007 in het zuiden van Gelderland plaats, waarbij ook uitstapjes naar Noord-Brabant en Limburg werden gemaakt. Er namen 41 personen deel aan het weekend. Zij gingen in kleine groepen van vier tot acht personen op pad, om het voorkomen van amfibieën en reptielen te onderzoeken. Tijdens het weekend zijn 6 soorten reptielen, 12 soorten amfibieën en 17 soorten vissen waargenomen.

3.3.2 Vissenweekende 2007, Biesbosch - door Frank Spikmans

Het jaarlijkse vissenweekend vond plaats in de Biesbosch en omgeving. Er namen 48 vissers deel aan het weekend. Door de beschikbaarheid van boten van Staatsbosbeheer kon er tot op de meest ontoegankelijke plekjes van dit moerasgebied gezocht worden naar vissen. De inventarisaties werden uitgevoerd door kleine groepjes, gewapend met schepnetten, zegen of electrovisapparatuur. In totaal werden er 26 vissoorten gevonden. Opvallende vondsten zijn onder meer de grote modderkruiper, marm grondel en de bot in de Merwede. De verzamelde gegevens zullen onder meer gebruikt worden voor de op stapel staande visatlas van Noord-Brabant.

Grote modderkruiper (Foto Jelle Hofstra)

3.4 RAVONDag - door Willem Kuijsten

Ook in 2007 was er weer een succesvolle RAVON-dag. Ruim 240 donateurs, vrijwilligers, beheerders en andere geïnteresseerden kwamen hiervoor naar Nijmegen. Deze RAVON-dag stond in het teken van twintig jaar RAVON, verleden, heden en toekomst. De dag is een prima gelegenheid geweest voor bezoekers om zich op de hoogte stellen van nieuwe ontwikkelingen op het gebied van inventarisatie, monitoring en bescherming van amfibieën, reptielen en vissen. Gedurende de dag zijn meerdere lezingen gegeven over professioneel uitgevoerd, wetenschappelijk onderzoek en vrijwillig uitgevoerd, maar niet minder interessant, onderzoek.

De in 2006 ingestelde “Rob Lendersprijs” werd in 2007 uitgereikt aan Ton Lenders en onderging daarmee tegelijk een naamsverandering: deze zal voortaan door het leven gaan als de “Lendersprijs”. De prijs wordt uitgereikt aan mensen die zich bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt op het gebied van bescherming van reptielen, amfibieën en vissen en de interesse daarvoor ook actief hebben gestimuleerd.

Door het informele karakter van de dag konden in de wandelgangen ruimschoots

contacten worden gelegd tussen vrijwilligers, beheerders en onderzoekers. De dag werd afgesloten met een fraaie diaprojectie van Willem Kolvoort van onderwater-opnames.

Samenvattingen van de lezingen en een foto-impresie van de RAVONdag 2007 zijn te vinden op de website www.ravon.nl

(Foto's Jöran Jansse)

3.5 RAVONTijdschrift - door Jeroen van Delft

Van ons tijdschrift RAVON verschenen in 2007 drie nummers (nummer 25 tot en met 27). De artikelen hadden betrekking op vissen (1 keer), amfibieën (2 keer) en reptielen (5 keer). Daarnaast kwam Rob Lenders aan het woord in een artikel over de naar hem vernoemde en als eerste aan hem uitgereikte Lenders-prijs. Het tijdschrift kende een gemiddelde oplage van circa 1.250 exemplaren.

In 2007 nam Raymond Creemers na jarenlange trouwe dienst afscheid als hoofdredacteur. Jeroen van Delft gaat nu deze functie vervullen. Raymond blijft voorlopig nog actief als redactielid, zodat zijn ervaring binnen de redactie behouden blijft.

3.6 RAVONwebsite www.ravon.nl - door Jelger Herder

De nieuwe website is begin 2007 gelanceerd en deze blijkt een groot succes. Momenteel trekt de website ruim 800 bezoekers per dag (tegen 200 bij de oude site) en ruim 10.000 unieke bezoekers per maand.

Uit de statistieken van de website blijkt dat na de openingspagina de interactieve pagina's zoals het forum en het foto-album het meest bekeken worden. Het is leuk om te zien dat veel vrijwilligers de website weten te vinden met vragen en voor het delen van informatie en foto's.

Van de informatiepagina's worden met name de soortbeschrijvingen erg goed bekeken. Bij de reptielen, amfibieën en vissen zijn respectievelijk de adder, boomkikker en meerval de meest bekeken soorten. Tot slot worden ook het activiteitenoverzicht, de pagina van Werkgroep Monitoring en de Onderzoek & Adviespagina's goed bezocht.

3.7 Publicatiebureau - door Elvira Werkman

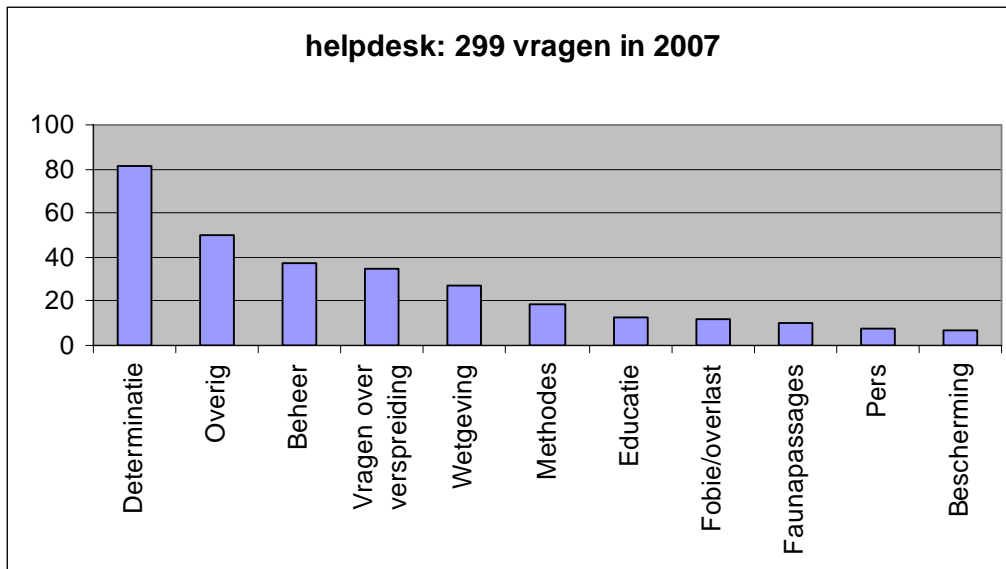
Het Publicatiebureau is 14 jaar lang op uitstekende wijze gerund door de familie Dinnessen. Wim en Jacqueline Dinnessen hebben talloze manifestaties bezocht met de RAVONstand en verzorgden al die jaren alle zaken omtrent de verkoop van onder andere boeken, cd's en RAVONrapporten. In 2007 hebben zij helaas besloten hun werkzaamheden te beëindigen. Op de landelijke RAVONdag is op passende wijze afscheid genomen. Het Publicatiebureau gaat voortaan verder onder de noemer webwinkel en wordt voorlopig geleid vanaf kantoor.

*Rob neemt afscheid van Fam. Dinnessen
(Foto Jöran Jansse)*

3.8 Helpdesk - door Raymond Creemers

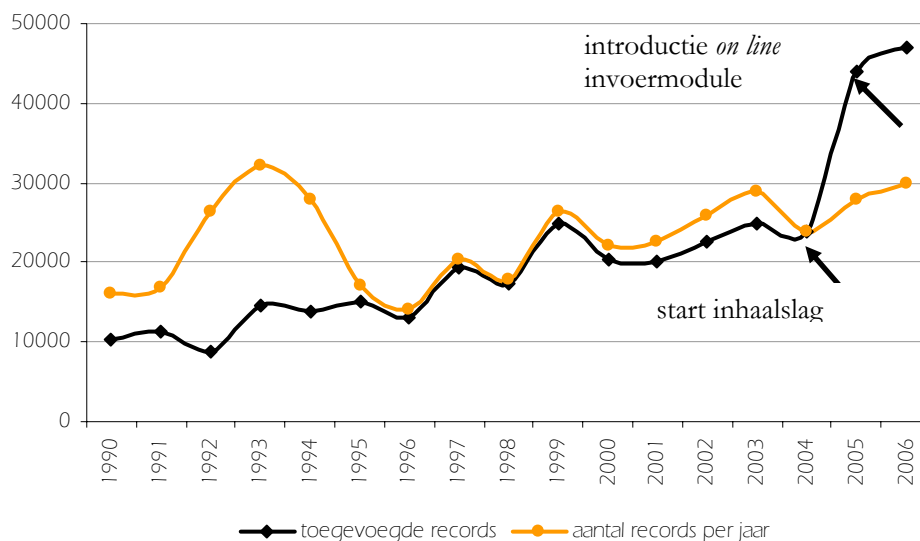
In 2007 nam het aantal vragen aan de helpdesk toe tot 299 (in het jaar ervoor 218). Inmiddels heeft de helpdesk zijn waarde bewezen en weten vrijwilligers, pers en het grote publiek RAVON steeds beter te vinden met inhoudelijke vragen. Een overzicht van de in 2007 gestelde vragen vertoont een grote gelijkenis met de aard van vragen over 2006. Vragen over bescherming van soorten en hun leefgebieden worden ook vaak opgelost door medewerkers buiten de helpdesk om.

4 Thema Data

Naast de vrijwilligers en donateurs zijn de data een erg belangrijk middel om de doelen die RAVON zich heeft gesteld, te bereiken. RAVON beheert de nationale databank van reptielen en amfibieën en is bezig de nationale databank van vissen van kleinere wateren op te bouwen. RAVON heeft het volledige gebruiksrecht op alle gegevens die door de waarnemers aan haar worden gegeven (tenzij anders aangegeven). De waarnemers blijven eigenaar van hun gegevens en houden uiteraard ook het volledig gebruiksrecht op hun waarnemingen.

In 2007 konden waarnemers hun waarnemingen doorgeven op een kaartje of via de RAVON website middels de programma's Landkaartje en Spot. Er zijn maar liefst 46.000 goedgekeurde records aan de nationale databank van reptielen en amfibieën gekoppeld, ten dienste van hun bescherming. Daarmee groeide het databestand tot over de 500.000 waarnemingen, een hele prestatie, waarvoor wij onze waarnemers willen bedanken.

Aantal bij de RAVON databank ontvangen waarnemingen van amfibieën, reptielen en vissen in de jaren 1990-2006. De zwarte lijn (toegevoegde records) geeft de stand van ontvangen waarnemingen aan na de Inhaalslag 2005 en de introductie van een on line invoermodule. Een deel daarvan betrof waarnemingen over voorgaande jaren. De oranje lijn (aantal records per jaar) geeft het aantal waarnemingen per jaar na verwerking daarvan.

4.1 Telmee.nl en de Nationale Databank Flora en Fauna - door Raymond Creemers

24 november 2007 is het invoerportal Telmee.nl geopend. Waarnemers kunnen via dit portal verspreidingsgegevens van reptielen, amfibieën en vissen doorgeven, zowel nationaal als internationaal. Dit invoerportal zal de invoer via de programma's Landkaartje en Spot op de RAVON website gaan vervangen.

4.1.1 Gegevens invoeren via Telmee

Via Telmee.nl kan men direct waarnemingen invoeren in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Om de kwaliteit van de NDFF te kunnen garanderen zullen de waarnemingen (semi-) automatisch worden gevalideerd. Via het portal kunnen ook waarnemingen van andere soortgroepen worden doorgegeven, waardoor enerzijds meer waarnemingen worden doorgegeven en anderzijds de expertise van waarnemers wordt verbreed. Om de interesse van de waarnemers te blijven voeden zal het portal de komende jaren verder ontwikkeld worden met een goede homepage en diverse gebruikerstoepassingen, zoals een forum, een (foto)archief, determinatietabellen, een nieuwsmodule en een excursiedatabase.

4.1.2 Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF)

Aan de NDFF wordt al enkele jaren gewerkt. In deze databank worden niet alleen verspreidingsgegevens van Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's) opgenomen maar ook monitoringgegevens. In de toekomst zullen ook gegevens van onderzoekers, terreinbeherende organisaties (SBB, NM) en anderen worden opgenomen.

4.2 Atlas van reptielen en amfibieën in Nederland - door Raymond Creemers

Na het inleveren van het manuscript (januari) werd in november 2007 het commentaar van de referenten ontvangen. Dit wordt momenteel verwerkt en de atlas zal naar verwachting in 2009 verschijnen. Om onnodige vertraging te voorkomen zullen contractueel afspraken met de uitgever worden gemaakt.

4.3 Gelderse atlas - door Annemarieke Spitzzen

Al geruime tijd lag bij de afdeling RAVON Gelderland de wens een Gelderse Atlas van reptielen en amfibieën tot stand te brengen. In opdracht van de Provincie Gelderland is in 2007 deze atlas verschenen, een product van de afdeling RAVON Gelderland, RAVON kantoor en de Provincie. De atlas is een update van het verspreidingsrapport uit 1999 en behandelt niet alleen de huidige verspreiding van de Gelderse herpetofauna, maar geeft ook praktische beheersaanbevelingen.

Het verspreidingsbeeld is in de afgelopen 10 jaar duidelijk dichter geworden, maar de geografische verspreiding is voor de meeste soorten niet wezenlijk veranderd. Door een gewogen meting is inzicht gekregen in de belangrijkste gebieden voor reptielen en amfibieën binnen Gelderland. Het is de wens en de verwachting dat naar aanleiding van dit uitgebreide rapport vrijwilligers gestimuleerd worden de 'witte gebieden' te inventariseren en dat beleidsmakers gestimuleerd worden in hun terreinen rekening te houden met de aanwezige herpetofauna. De atlas is bij RAVON verkrijgbaar, te bestellen via de website of telefonisch.

Uitreiking 1^e Gelderse Atlas aan Geert Willink door Johan Cronau tijdens RAVONdag (foto Jöran Janse)

4.4 Atlas reptielen en amfibieën in Noord-Holland - door Frans Kuenen

In 2007 is aan RAVON opdracht verleend door Landschap Noord-Holland om in samenwerking met haar een Atlas te maken met het verspreidingsbeeld van reptielen en amfibieën in de provincie. Het betreft een driejarig project dat nauw aansluit bij het landelijke verspreidingsonderzoek. In het kader van deze atlas zal onder andere een aantal excursies worden georganiseerd. Voor meer informatie: www.landschapnoordholland.nl

4.5 Gegevensleveringen - door Elsa Brokkelkamp

RAVON kreeg dit jaar 57 rechtstreekse aanvragen om verspreidingsgegevens te leveren van reptielen, amfibieën en/of vissen. 38 Aanvragen resulteerden in een gegevenslevering. Dat wil zeggen dat 19 offertes werden afgewezen.

Via Het Natuurloket kwamen 16 offerteverzoeken binnen voor een abonnement. 2 Gemeentes hebben in 2007 besloten een 3-jarig abonnement af te sluiten. Van de 14 resterende gemeentes hebben er 7 afgezien van een abonnement; de andere 7 moeten nog reageren. Verder kwamen er nog 16 aanvragen voor gegevensleveringen binnen bij RAVON via Het Natuurloket. Van die 16 opdrachten waren er 6 afkomstig van "losse" aanvragen en 10 van grootgebruikers.

4.5.1 Gratis gegevensleveringen

Uw bericht:
 Bij sturen de ringelwormen. Ik heb er ook een kaartje bij gedaan, in deze heb ik daar wat aan AA&C. Daar
 kan je namelijk goed op zien dat de ringelwormen zich in de buurt van water bevinden.
 Ook moet ik de ringen op de ringelwormen samen van stroom RAVON. Het is belangrijk als je ringen
 gebruikt om in het rapportage te verwerken.
 Richard Struys is degenen die je meer kan vertellen over ringelwormen

Succes, groeten Elsa

Uw bericht:
 Ringelwormen

Results From: Contact formulier

Submitted By: Contactformulier User IP: 137.214.552.10

Aan wie wilt u een bericht sturen:	RAVON/kunnen	1493 20	471 00 H
Uw Naam:	Bardine van Overveen	1425 40	470 10 H
Uw E-mailadres:	berdine.vanoverveen@wur.nl	1307 00	474 50 H
Onderwerp:	ringelworm	1337 00	474 50 H

Uw bericht:
 Hallo, ik ben een student Forest and Nature Conservation in Wageningen. Momenteel ben ik met een project over ecologische corridorstrategieën. Een van de soorten die ik daarbij nadier onderzoek, is de ringelworm. Heeft u misschien meer specifieke informatie voor mij over de ringelworm in Nederland, zoals de amfibieën? Een ander vraagstuk is ook in het bijzonder kijk naar de mitselring Zandert Cradice, ben ik erg benieuwd of u misschien specifieke informatie heeft over de ringelworm in het Geel. Al is het maar het voorkomen. Heel erg bedankt alvast! Met vriendelijke groet, Bardine van Overveen

Wanneer gegevens gebruikt worden voor studiedoeleinden of voor de verbetering en/of bescherming van het leefgebied van reptielen, amfibieën of vissen, worden gegevens onder bepaalde voorwaarden kosteloos geleverd. Ook worden gegevens soms gratis geleverd als achtergrondinformatie voor het geven van advies en het afstemmen van het beheer op het voorkomen van soorten. Het aantal gratis gegevensleveringen is dit jaar gestegen tot 60.

Voorbeeld gratis gegevensaanvraag en levering

5 Thema Onderzoek

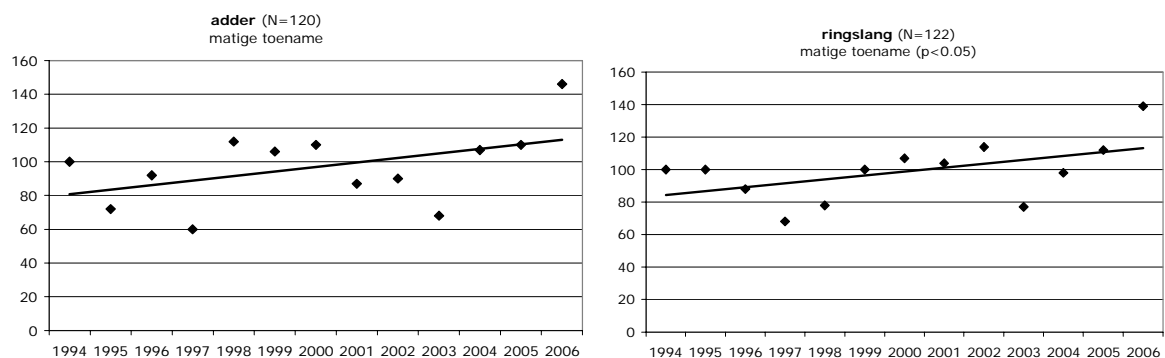
Veel vrijwilligers en donateurs van RAVON houden zich bezig met verspreidingsonderzoek, monitoring en ecologisch onderzoek. De bureaumedewerkers doen ook toegepast wetenschappelijk onderzoek. Hieronder wordt een aantal onderzoeksprojecten uit 2007 kort uitgelicht.

5.1 Monitoring

Werkgroep Monitoring voert twee, landelijke, langlopende, monitoringonderzoeken uit: het Meetnet Reptielen (sinds 1994) en het Meetnet Amfibieën (sinds 1997). Beide meetnetten maken deel uit van het NEM (Netwerk Ecologische Monitoring) en worden ondersteund door het Centraal Bureau voor Statistiek en gefinancierd door de Gegevensautoriteit Natuur. De monitoringgegevens worden verzameld door \pm 600 vrijwilligers die door het gehele land actief zijn. Voor de meeste soorten amfibieën en reptielen kunnen betrouwbare populatietrends worden berekend en deze resultaten worden jaarlijks in Nieuwsbrieven gepresenteerd. Naast het verzorgen van lezingen en excursies besteedt de Werkgroep Monitoring veel tijd aan persoonlijke contacten met de vrijwilligers.

5.1.1 Meetnet Reptielen - door Annie Zuiderwijk

Voor het veertiende jaar op rij gingen de circa 400 vrijwilligers die reptielen monitoren het veld in. Van 360 trajecten hebben we gegevens binnengekregen. Voor wat betreft de resultaten hebben we verrassend nieuws. Voor het eerst in 2007 kregen we voor alle zeven soorten betrouwbare trendanalyses. Ook hazelworm en gladde slang worden nu op genoeg trajecten gezien en geteld waardoor de trendanalyse betrouwbare, dus significante uitkomsten oplevert. Ook nieuw is, dat voor zes van de zeven soorten de trend positief is! Erg verheugend. Voor zandhagedis, muurhagedis, gladde slang en hazelworm is deze trend al enige jaren zichtbaar; voor adder en ringslang gaf de analyse voor het eerst groei aan. Voorgaande jaren was de situatie van deze twee slangen significant stabiel (zie onderstaande grafieken).

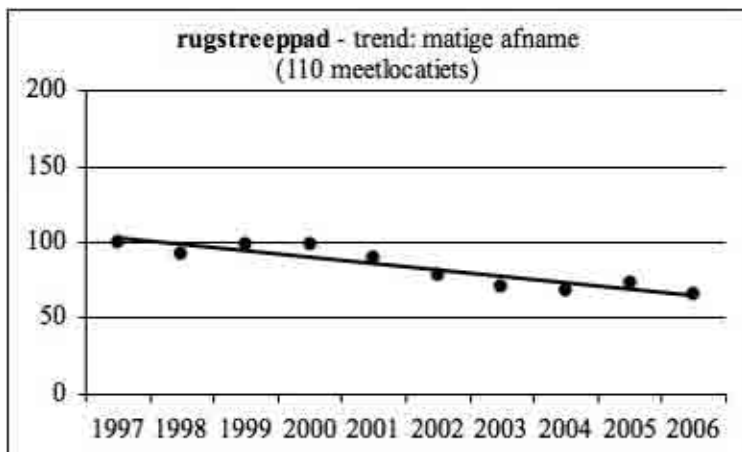

Alleen de levendbarende hagedis gaat nog steeds achteruit. In samenwerking met het CBS hebben we onderzocht welke factoren ten grondslag liggen aan die achteruitgang. Hierover is gepubliceerd in *De Levende Natuur* (Van Strien et al, 2007)

Levendbarende hagedissen
(Foto Ingo Janssen)

5.1.2 Meetnet Amfibieën - door Annie Zuiderwijk

Het Meetnet bestaat tien jaar en dat is gememoreerd op de jaarlijkse RAVONdag. We kregen van 195 telgebieden gegevens binnen, en dat is een record. In 2007 lag de nadruk op het uitbreiden van het aantal meetlocaties in de Achterhoek en Midden/Zuid-Limburg, vooral gericht op de kamsalamander.

Rugstreeppad (Foto Hielke Praagman)

De trendanalyse van de rugstreeppad geeft aan dat de landelijke populatie significant afneemt. Verrassend omdat rugstreeppadden in de kustduinen en op de waddeneilanden heel algemeen zijn.

Opvallend bij de rugstreeppad was ook dat het paren en leggen van eieren tot in augustus doorging. Zo werden op dezelfde locatie roepende rugstreeppadden, verse eisnoeren, larven en net gemetamorfoseerde padjes tegelijkertijd waargenomen.

Eisnoeren en larven Rugstreeppad (Foto's Richard Struijk)

5.2 Projecten gericht op onderzoek

5.2.1 Inhaalstag verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën - door Frans Kuenen

Inmiddels bij de meeste waarnemers wel bekend is het Project Inhaalstag. In 2007 is het project voor de vierde maal georganiseerd. Dit jaar hebben 155 mensen deelgenomen aan het project. Daarbij zijn weer honderden vierkante kilometers onderzocht op de aanwezigheid van één of meerdere soorten. In 2007 verscheen het eindrapport over 2006, dat op de RAVON-website is te downloaden.

In 2007 is dit project voor de laatste maal op deze wijze georganiseerd. Het project richt zich met name op het actualiseren van verouderde waarnemingen. Inmiddels is een groot deel afgerond. In de aankomende jaren verandert de basis van het verspreidingsonderzoek. De naam Inhaalstag wordt vervangen door Verspreidingsonderzoek omdat we ons nu gaan richten op de toekomst. RAVON wil elke tien jaar van een aantal soorten graag de verspreiding binnen de potentiële habitat in kaart brengen. In het vervolg gaan we dus verder met het zoeken naar de soorten, maar nu gaan we ons nog meer richten op de locaties waarvan gegevens het hardste nodig zijn.

5.2.2 Muurhagedis spoortraject Maastricht - door Frank Spikmans

Behalve op muren van de oude vestigingswerken, leven de muurhagedissen in Maastricht ook op een verlaten spoorlijn. Deze spoorlijn wordt door ProRail gereactiveerd. RAVON heeft een plan opgesteld voor de toekomstige inrichting en beheer van het gebied. Het leefgebied van de muurhagedis, dat door de reactivering verloren gaat, wordt gecompenseerd door de bouw van stapelmuren en houtstapels. De reptielen worden weggevangen van de spoorlijn en op de stapelmuren geplaatst. Met schermen worden ze buiten het bouwterrein gehouden, tot de werkzaamheden klaar zijn. In januari 2008 is men begonnen met de bouw van de stapelmuren. In 2009 zullen de eerste treinen rijden.

Bouw stapelmuur voor muurbagedis (Foto Frank Spikmans)

5.2.2 Vissen in Flevoland - door Jelger Herder

In opdracht van het Waterschap Zuiderzeeland en de Provincie Flevoland is er een onderzoek uitgevoerd naar het voorkomen van beschermde vissen in de provincie Flevoland. Gezien de vereisten vanuit de Kaderrichtlijn Water en de Flora- en faunawet is het van groeiend belang inzicht te krijgen in het voorkomen en de verspreiding van vissoorten. De Kaderrichtlijn Water vraagt doelstellingen ten aanzien van het biologisch kwaliteitselement vis, alsmede een monitoringplan.

Op basis van verspreidingsgegevens kunnen het waterschap en de provincie zorgdragen voor de bescherming van soorten bij de planning van hun activiteiten en projecten. De inventarisatie is deels uitgevoerd door RAVONmedewerkers en deels door vrijwilligers. Om de vrijwilligers te werven, motiveren en ondersteunen zijn er een cursus visherkenning en enkele excursies georganiseerd. Mede doordat Flevoland een vrij jonge provincie is is er nog weinig bekend over het voorkomen van de verschillende vissoorten in de provincie. Dat levert aardige waarnemingen op. Zo werd er voor het eerst een riviergrondel gevangen in Zuidelijk Flevoland.

Het project krijgt in 2008 een vervolg. Er zal een cursus visherkenning in de Noordoostpolder worden gegeven en er zullen meerdere excursies over heel Flevoland worden georganiseerd.

5.2.3 Actieve vismonitoring Rijkswateren - door Jan Kranenbarg

In 1992 is RWS RIZA gestart met de Biologische Monitoring als onderdeel van de Monitoring van de Waterstaatkundige Toestand des Lands (MWTL). Het doel van de biologische monitoring is drieledig: 1) heb beschrijven van de toestand, 2) het signaleren van trends en 3) het evalueren van het nationaal waterbeleid. Als onderdeel van de biologische monitoring is informatie gewenst over de ontwikkeling van de visstand in de zoete Rijkswateren. Hiervoor wordt in het voorjaar en het najaar een zestiental kerngebieden van de benedenlopen tot de bovenloop van de Maas en Rijntakken in Nederland bemonsterd. Vanaf najaar 2007 tot en met 2011 voeren RAVON en Natuurbalans - Limes Divergens deze bemonsteringen uit met behulp van onderzoeksvaartuigen van het Ministerie van LNV.

Frank Spikemans met een Dunlipbarder (Foto Jan Kranenbarg)

Vissen vanaf de boot (Foto Frank Spikemans)

5.2.4 Landelijk verspreidingsonderzoek vissen - door Elsa Brokkelkamp en Richard Struijk

Het 'Verspreidingsonderzoek vissen 2007' is in mei 2007 van start gegaan. Belangrijke onderdelen waren excursies, het opzetten van de website voor het verspreidingsonderzoek, drie nieuwsbrieven en een viscursus, die is gegeven in Flevoland. Op de RAVON website is voor iedere doelsoort (kleine modderkruiper, grote modderkruiper, beekprik, bittervoorn, elrits, rivierdonderpad en gestippelde alver) een kaart gepresenteerd met 10x10 kilometerhokken waar de soort al minstens 10 jaar niet meer is waargenomen. Vrijwilligers kunnen deze hokken claimen, waarna zij kunnen onderzoeken of de desbetreffende soort nog aanwezig is of niet. In 2007 zijn door tien personen in totaal 29 10x10 kilometerhokken geclaimd. Hiervan zijn 16 hokken reeds onderzocht, waarbij in alle gevallen de doelsoort is aangetroffen. Hieronder is een voorbeeldkaart te zien van de rivierdonderpad:

In mei, september en november 2007 zijn de eerste drie Nieuwsbrieven verspreidingsonderzoek vissen verstuurd. De onderwerpen liepen uiteen van excursieverslagen en bijzondere vangsten tot het voorstellen van werkgroepen en het weergeven van onderzoeksresultaten. De eerste nieuwsbrief is naar ruim 100 personen gestuurd. Door het organiseren van excursies, cursussen, het creëren van een aanmeldmogelijkheid via de RAVON website en mond op mond reclame door vrijwilligers, is de mailinglijst voor de volgende nieuwsbrieven gegroeid tot ruim 300 personen.

In de provincies Gelderland, Zeeland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Noord-Brabant, Drenthe,

Friesland, Groningen, Flevoland, Overijssel en Limburg is tenminste één excursie georganiseerd. De excursies zijn vrijwel altijd in samenwerking met één of twee lokale vrijwilligers georganiseerd. Het aantal deelnemers per excursie varieerde van 5 tot 35. In Flevoland is een viscursus gegeven waarbij zo'n 40 cursisten aanwezig waren.

5.2.5 Onderzoek beekdonderpad - door Frank Spikmans

In Nederland heerste al langer het idee dat er sprake was van twee rivierdonderpadvormen; een vrij kwetsbare populatie die in beken voorkomt en een minder kwetsbare, weer toenemende populatie in de grote rivieren en meren. In 2005 is hiervoor een verklaring gevonden. Genetisch en taxonomisch onderzoek toonde aan dat er in Nederland sprake is van twee afzonderlijke soorten: *Cottus perifretum* en *Cottus rhenanus*. De rivierdonderpad (*Cottus gobio*), die verondersteld werd in Nederland voor te komen, komt niet in Nederland voor. Aangenomen wordt dat *Cottus perifretum* voorkomt in de grote rivieren en meren. De beekdonderpad (*Cottus rhenanus*) is een stuk zeldzamer en komt waarschijnlijk alleen in de snelstromende beken van hoog Nederland voor. Hoe de verspreiding van beide soorten in Nederland precies ligt, wordt in opdracht van het ministerie van LNV onderzocht. Het onderzoek voert RAVON samen met Natuurbalans-Limes Divergens uit. In samenwerking met de universiteit in Berlijn worden er genetische analyses uitgevoerd. De resultaten van het onderzoek worden in de loop van 2008 verwacht.

Donderpaddenonderzoek Hierdenschebeek (Foto Frank Spikmans)

5.3 Stagiaires

Ook in 2007 is er onderzoek verricht door stagiaires. In totaal hebben 8 studenten een stage bij RAVON in Nijmegen of Amsterdam uitgevoerd. In stageverslagen zijn de resultaten van hun onderzoek te lezen. Deze verslagen kunnen worden opgevraagd bij RAVON te Nijmegen.

Student: Arthur de Bruin
 Opleiding: Hogeschool Van Hall Larenstein Velp
 – Richting Bos en Natuurbeheer
 Onderwerp: Toetsing van een kanskaart bittervoorn
 Periode: april – juli 2007
 Begeleiding: Frank Spikmans

Studenten: Gijs Clement en Marcel Span
 Opleiding: Radboud Universiteit Nijmegen
 – Richting Biologie
 Onderwerp: Ecologie van de geelbuikvuurpad
 Periode: april – december 2007
 Begeleiding: Wilbert Bosman

Student: Wouter Olthof
 Opleiding: Bos en Natuurbeheer Larenstein Velp - Richting Natuur- en Landschapstechniek
 Onderwerp: Controle en uitwerking van kanskaart voor de poelkikker
 Periode: april t/m augustus 2007
 Begeleiding: Raymond Creemers

Student: Rémon ter Harmsel
Opleiding: Animal Science & Aquaculture – Richting Animal Production Systems, Fisheries
Onderwerp: Relatie tussen voorkomen van beekvissen en systeem- en habitatkenmerken
Periode: mei t/m september 2007
Begeleiding: Jan Kranenburg

Naam: Freek Tissen
Opleiding: Bos- en Natuurbeheer (Helicon Opleidingen, Velp)
Onderwerp: Diverse onderwerpen
Periode: januari t/m december 2007
Begeleiding: Richard Struijk

Student: Daan van der Elsen
Opleiding: Hogeschool Inholland Delft
Onderwerp: Inventarisatie ringslangen
Periode: april/mei 2007
Begeleiding: Ingo Janssen

Daan van der Elsen met gladde slang (foto Stephan Huijgens)

Student: Gré ter Woord
Opleiding: Helicon Velp bos- en natuurbeheer
Onderwerp: Reptieleninventarisaties
Periode: maart t/m augustus 2007
Begeleiding: Ingo Janssen

Gré ter Woord tijdens reptieleninventarisatie (Foto Annemarie van Diepenbeek)

Student: Reza Rashid
Opleiding: International Institute for Geo-information and Earth Observation (ITC)
Onderwerp: Monitoring Habitat Change and its Relation to Sand lizard population Dynamics with Multi Temporal Remote Sensing – A Case Study of Terschelling and Vlieland, The Netherlands.
Periode: 2006/2007
Begeleiding: Annie Zuiderwijk & Ingo Janssen

Student: Jelle Harms
Opleiding: International Institute for Geo-information and Earth Observation (ITC)
Onderwerp: Distribution and potential habitat mapping of herpetofaunal species at different scales – A spatial investigation into the world of ground creatures.
Periode: 2006/2007
Begeleiding: Annie Zuiderwijk & Ingo Janssen

6 Thema Bescherming

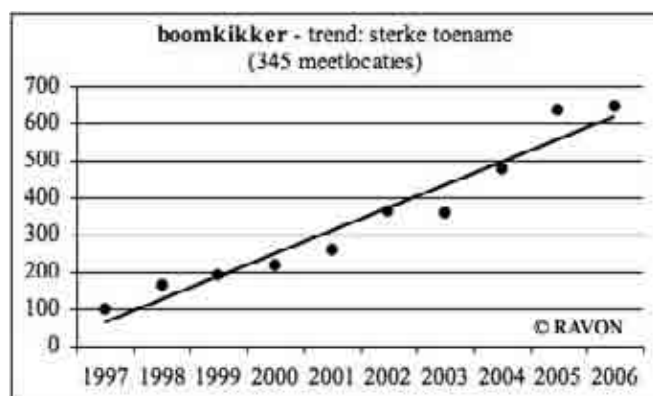
Veel activiteiten van RAVON monden uit in bescherming van reptielen, amfibieën en vissen. Voor vele beleidsrelevante soorten zijn soortbeschermingsplannen gemaakt. Er is in 2007 ingezet op beleidsbeïnvloeding en (nog) meer samenwerking met terreinbeheerders. Daarnaast zijn er diverse beschermingsprojecten uitgevoerd, waarvan een aantal hieronder zal worden beschreven.

6.1 Soortbeschermingsplannen

Evenals in voorgaande jaren is er op het vlak van uitvoering het nodige gedaan voor de diverse soorten. Er is weer gemonitord en er zijn op het gebied van communicatie diverse activiteiten geweest.

6.1.1 Soortbeschermingsplan boomkikker - door Ronald Zollinger

In de laatste 10 jaar zijn nog veel geïsoleerde kleine populaties van de boomkikker verloren gegaan. De positieve landelijke trend geeft echter aan dat vanuit de laatste bolwerken de aantallen sterk toenemen, mede door alle herstelmaatregelen die ook in 2007 werden voortgezet.

6.1.2 Managementplan rugstreepad Flevoland - door Ronald Zollinger

In 2006 en 2007 is uitvoerig ecologisch onderzoek uitgevoerd aan de rugstreepad in de Noordoostpolder. De informatie die daaruit naar voren is gekomen, is zeer bruikbaar gebleken voor het managementplan rugstreepad Noordoostpolder.

Dit plan richt zich op een betere afstemming tussen de ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening en de leefgebieden van de rugstreepad, waarbij integrale aanpak door vele betrokken partijen het uitgangspunt is. De bedoeling is dat in 2008 het managementplan in werking treedt.

6.2 Rode Lijst - door Raymond Creemers

Ruim tien jaar na de vorige Rode Lijst is door RAVON gewerkt aan het opstellen van een nieuwe Rode Lijst. Inmiddels is er veel verbeterd in de methodiek en kan er beter en realistischer gecorrigeerd worden voor verschillen in inventarisatieactiviteit tussen de referentieperiode (rond 1950) en de meest recente periode (de laatste 10 jaar). De veranderingen in de Rode Lijst zijn voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de toepassing van de nieuwe methodiek. 3 Soorten (heikikker, poelkikker en hazelworm) veranderen in status van “kwetsbaar” naar “niet bedreigd”.

Rugstreepad en Levendbarende hagedis veranderen van status “niet bedreigd” naar de Rode Lijst categorie “gevoelig”. De voorlopige resultaten zijn gepresenteerd op het SEH-congres in Portugal (september 2007). De definitieve lijst zal medio 2008 verschijnen.

6.3 Projecten gericht op bescherming

6.3.1 Advies behoud rugstreepad Marknesse - door Arnold van Rijsewijk

Van de gemeente Noordoostpolder kreeg RAVON het verzoek een advies te geven hoe om te gaan met de aanwezigheid van een populatie rugstreepadden bij Marknesse versus de uitbreiding van het industrieterrein. De rugstreepad is een beschermde soort (Habitatrichtlijn, bijlage 4). Naast het voortplantingswater (sloot) en het landhabitat (gronddepot, slootoevers, akkers, extensieve graslanden) was al begonnen met de uitvoering van de uitbreiding van het industrieterrein. Meer concreet was de vraag of een stuk van de sloot gedempt zou kunnen worden en of het terrein van het gronddepot ingericht zou kunnen worden als akker. Geadviseerd werd het gronddepot te handhaven. Het betreffende deel van de sloot kon gedempt worden, omdat de rugstreepad daar geen gebruik van maakte. Verder werd advies gegeven over hoe het terrein beheerd en ingericht kon worden, zodat het leefgebied voor de soort verbetert, vergroot wordt en er verbindingen met andere geschikte leefgebieden ontstaat.

Voortplantingsloot van de rugstreepad in Marknesse met links het terrein van het gronddepot (Foto Arnold van Rijsewijk)

6.3.2 Advies inzake heikikkerpopulaties in projectgebied Meerstad - door Arnold van Rijsewijk

Ten oosten van de stad Groningen wordt een nieuwe woonstad aangelegd met ruimte voor industrie, recreatie en natuur. In het voorjaar werd door Bureau Meerstad, in overleg met de Dienst Landelijk Gebied, advies gevraagd omtrent het voorkomen van heikikkers in het plangebied van Meerstad. Hierop werd nagegaan op welke locaties de soort voorkomt in het plangebied, maar ook in de omgeving.

Bezoek Harkstederbroeklanden 12 maart, bakken in sloot met heikikker

In een veldbezoek zijn de verschillende terreinen bekeken en beoordeeld op hun geschiktheid voor de soort. Tevens is een inschatting gemaakt voor de omvang van de populaties. Op basis van de informatie is geadviseerd dat in het plangebied de jonge en kleine populatie weggevangen zou kunnen worden en een andere –mogelijk grote– populatie behouden zou moeten blijven.

In het advies is tevens aangegeven aan welke voorwaarden het wegvangen en overplaatsen van de heikikkers moet voldoen en hoe er een onderzoek gedaan kan worden naar het succes van de overplaatsing.

*Arnold weegt heikikker en vangst Driemerenweg 12 maart
(Foto's Annemarieke Spitzen)*

6.3.3 Kamsalamander Salland - door Frank Spikmans

Het actieplan voor de kamsalamander in ZO-Salland is een gezamenlijk initiatief van het Waterschap Groot Salland, de provincie Overijssel en de gemeente Deventer. Het actieplan is erop gericht lopende en toekomstige herinrichtings- en natuurontwikkelingsprojecten af te stemmen op elkaar én op de eisen en wensen van de kamsalamander. Het veldonderzoek dat is uitgevoerd heeft een groot aantal nieuwe vindplaatsen aan het licht gebracht. In maar liefst 21 kilometerhokken is de soort aangetroffen. Het plan beschrijft een groot aantal maatregelen die getroffen kunnen worden voor de verbetering van het water- en landbiotoop van de kamsalamander en voor de verbinding van geïsoleerde leefgebieden. De provincie heeft het voornemen om de voorgestelde maatregelen binnenkort uit te voeren.

Excursie met waterschap (Foto Jöran Janse)

7 Thema Draagvlak

Als RAVON effectief wil zijn de bescherming van haar soorten dan moet er bij specifieke doelgroepen voldoende draagvlak zijn om maatregelen te nemen.

7.1 Padden.nu - door Jelger Herder

Het project padden.nu is mogelijk gemaakt door een subsidie van het ministerie van LNV, Regeling draagvlak natuur. Het project stimuleert door middel van uitwisseling van informatie en ervaring de samenwerking tussen lokale paddenwerkgroepen. Ter ondersteuning is een interactieve website www.padden.nu gemaakt voor, over en door de paddenwerkgroepen. Op de website is veel informatie te vinden over onder andere de paddentrek, het opzetten van een werkgroep en (structurele) oplossingen. Daarnaast krijgt iedere werkgroep de mogelijkheid zijn eigen pagina te vullen. Voorts is er een overzicht van paddenwerkgroepen in Nederland, een forum en een fotoalbum.

Doel van het project is ook dat de samenwerking tussen paddenwerkgroepen, gemeenten en wegbeheerders sterk verbetert en dat 'niet-groene' vrijwilligers actief worden betrokken bij de paddentrek, waardoor het draagvlak voor natuur ook bij deze doelgroep wordt vergroot.

Het project is eind 2007 gegund en van start gegaan. Begin 2008 is de website www.padden.nu gelanceerd en is de eerste nieuwsbrief uitgekomen. Later zal er ook nog een brochure en een lespakket worden gemaakt. In 2010 zal het project worden afgesloten met een slotsymposium. De website blijft daarna uiteraard gewoon actief!

7.2 Praktisch natuurbeheer – door Jeroen van Delft

In 2007 is RAVON gestart met het geven van workshops over natuurbeheer voor amfibieën en reptielen. Deze zijn mogelijk gemaakt door een subsidie van het ministerie van LNV, Regeling Draagvlak Natuur. De workshops bleken een schot in de roos.

Er waren maar liefst 287 deelnemers, terwijl was uitgegaan van 180 deelnemers en in een optimistisch scenario van 240 deelnemers! RAVON heeft er voor gekozen om de extra aanmeldingen niet af te wijzen, maar extra workshops te organiseren in Noord-Brabant, Overijssel en Drenthe.

De waardering voor de workshops is hoog, evenals voor het cursusboek "Praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen" van Edo van Uchelen dat bij de KNNV-Uitgeverij is verschenen. De mooiste complimenten zijn wel die van beheerders die ons vertelden nu echt werk te willen maken van beheer voor amfibieën en reptielen in hun terrein!

De workshops bestaan steeds uit een theoretisch deel 's ochtends en een veldexcursie met aandacht voor beheer 's middags. De praktijk is een nuttige aanvulling op de theorie gebleken. Een mooi voorbeeld hiervan was een workshop in het noorden des lands. In de ochtend werd ingegaan op het belang van vergraste (heide)vegetaties voor reptielen en in het bijzonder de adder. Van twee deelnemers kwam het nodige tegengas en zij trokken het belang van pijpenstro in twijfel. Tijdens de middag bezochten we een grasloos heideveld, waarin we geen adders vonden. Toen zij een hoekje met pijpenstro voor reptielen betraden, en daar in minder dan 20 minuten 8 adders en een vervellingshuid van een ringslang vonden waren beide deelnemers overtuigd!

Tijdens het ochtendprogramma is ook verteld over de schadelijkheid van grootschalig heidebeheer. Tijdens een van de veldexcursies werd een zeer intensief en grootschalig beheerd heideterrein bezocht. Het lukte met 20 deelnemers niet om reptielen te vinden. Toen we over het prikkeldraad stapten en een klein hoekje niet beheerde heide betraden, schoten er direct drie levendbarende hagedissen weg. Daar kan een Powerpoint presentatie niet tegenop! In 2008 volgen terugkomdagen en een slotsymposium. De workshops zijn verzorgd door Jeroen van Delft en Edo van Uchelen. Op de website www.ravon.nl zijn folders en nieuwsbrieven over de workshops en natuurbeheer te downloaden en is meer achtergrondinformatie te vinden.

Uitleg in een Brabants heideterrein (Foto Edo van Uchelen)

Organisatie / achtergrond deelnemers	Aantal deelnemers
Provinciale Landschappen	52
Staatsbosbeheer	50
Vereniging Natuurmonumenten	31
Vrijwilliger / particulier	24
Gemeente	22
Waterschappen- Hoogheemraadschappen	22
Landschapsbeheer	18
Adviesbureaus	18
Bosgroepen	16
Dienst Landelijk Gebied	6
Docenten opleidingsinstituten	5
Boeren / ZLTO	4
Waterleidingbedrijven	4
Landgoederen / Part. Hist. Buitenplaatsen	3
Rijkswaterstaat	3
Overig (journalist, provincie, student, onderzoeksinstituut, Goois Natuurreservaat, Grenspark Zoom, ARK Natuurontwikkeling, Afvalverwerkingsbedrijf)	9
Totaal	287

Tabel 1: De aantallen deelnemers aan de workshops en hun "herkomst".

7.3 TRAIN DE TRAINERS - door Annemarie van Diepenbeek

Op twee plaatsen in het land zijn trainersdagen verzorgd. Hierbij werden de nieuwe basiscursussen Amfibieën en reptielen en Zoetwatervissen gepresenteerd. Ook werd aandacht besteed aan de didactiek en de organisatie van cursussen. Voor deze dagen zijn vertegenwoordigers van de afdelingsbesturen en werkgroepen uitgenodigd, alsmede de regio-coördinatoren en enkele supervrijwilligers. Hieruit is een team van 55 vrijwilligers voortgekomen dat, verdeeld over de 12 provincies, cursussen wil gaan verzorgen.

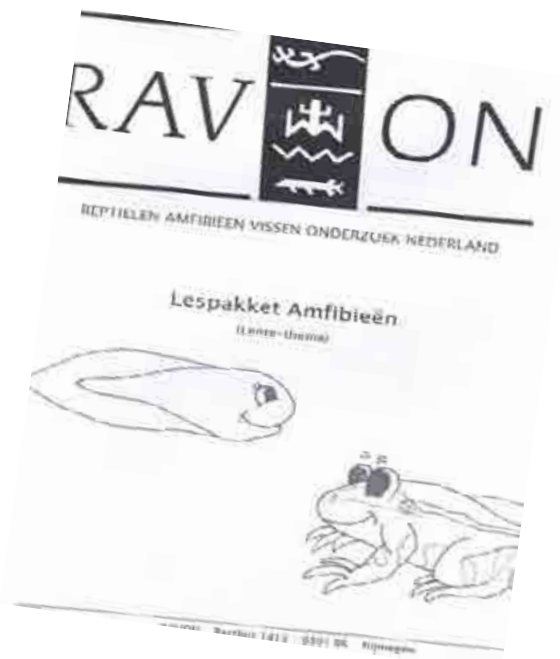

*Annemarie geeft uitleg tijdens docenten cursus.
(Foto M. Hospers)*

7.4 LESPAKKET ONDERBOUW - door Annemarie van Diepenbeek

In 2007 is een Lespakket Amfibieën ontwikkeld voor leerlingen (groep 3 t/m 6) van de basisschool. Het bestaat uit zes lessen, waarbij een les in het veld, die bestaat uit het scheppen van kikkerdril (samen met enig plantmateriaal en andere waterdiertjes), waarna de ontwikkeling van ei tot de metamorfose in de klas wordt bestudeerd. Rond deze ontwikkeling voeren de kinderen allerlei opdrachten uit. Het pakket bevat ondersteunde informatie voor de leerkracht. In 2008 zal dit pakket op de website geplaatst worden.

Bij de ontwikkeling van het lespakket hebben wij hulp gekregen van onze vrijwilligster Maaïke Pouwels.
Hartelijk dank!

7.5 ROJECTEN GERICHT OP BEHEER OF PARTICIPATIE

7.5.1 Leefgebiedenbenadering - door Ronald Zollinger

Het Ministerie van LNV heeft een nieuwe weg ingeslagen wat betreft het soortenbeleid. Niet de afzonderlijke bedreigde soorten staan centraal, maar de leefgebieden van die soorten. Daarmee kan een efficiëntieslag worden geslagen: voor meer soorten worden tegelijkertijd (herstel)maatregelen genomen in een leefgebied en implementatie in het gebiedenbeleid wordt bewerkstelligd. Middels het amendement Waalkens is in 2007 zodoende 3 tot 5 miljoen extra landelijk soortengeld besteed aan uitvoeringsmaatregelen in projecten. RAVON heeft aan diverse projecten een bijdrage geleverd en bij twee projecten de projectleiding op zich genomen. Alle deelnemende partijen zijn op zich positief over deze ontwikkeling, maar de noodzaak tot een structurele financiële ondersteuning vanuit het Rijk hiervoor (en een veel hoger bedrag) is duidelijk zichtbaar geworden. Ook moeten de gelden voor meerjarige projecten kunnen worden ingezet. Nu is de aanbesteding in het voorjaar en op het eind van het jaar moeten alle facturen binnen zijn, een vrijwel onmogelijke opgave voor uitvoering van natuurherstelprojecten. Hopelijk realiseert LNV zich dit en komt met een goed gefinancierde structurele aanpak die de teruggang in biodiversiteit binnen Nederland weet te keren.

7.5.2 Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN) Staatsbosbeheer; monitoring van de fauna – door Richard Struijk

In opdracht van Staatsbosbeheer is een OBN-monitoring in de duinen van Wassenaar, Katwijk en Noordwijk uitgevoerd. Het project is in VOFF-verband uitgevoerd door RAVON, de Vlinderstichting en EIS-Nederland. Doel van OBN is het verminderen of ongedaan maken van de effecten van verzuring, vermesting en verdroging in bossen en natuurterreinen. Er is veel ervaring opgedaan met het herstellen van abiotiek en vegetatie, maar er is veel minder bekend over de effecten van maatregelen op de fauna. Duidelijk is dat maatregelen, die genomen worden voor herstel van vegetatie en abiotiek, niet vanzelfsprekend ook gunstig zijn voor fauna. Het is dan ook van het grootste belang dat de belangrijkste faunagroepen geïnventariseerd worden alvorens maatregelen uitgevoerd worden en dat men bij het voorkomen van zeer zeldzame en karakteristieke soorten nagaat of overleving ook daadwerkelijk gegarandeerd kan worden. Ook na uitvoering van maatregelen is het volgen van faunagroepen noodzakelijk om terreinbeheerders en beleidsmakers inzicht te geven in de effecten van OBN-maatregelen op de verschillende faunagroepen. Bij deze monitoring bestaan de OBN-maatregelen vooral uit het creëren van vochtige duinvalleien en het creëren van stuifkuilen. Voor wat betreft de herpetofauna gaat de aandacht met name uit naar de rugstreeppad en de zandhagedis. Na afloop van het veldwerk zijn in samenwerking met de overige deelnemende organisaties beheeradviezen opgesteld.

Zandhagedis in Hollands Duin (Foto Richard Struijk)

7.5.3 OBN Natuurmonumenten 2007 - door Jelger Herder

Natuurmonumenten heeft RAVON opdracht verstrekt om vooraf aan geplande werkzaamheden in het kader van OBN diverse locaties te inventariseren en een advies met betrekking tot de voorkomende herpetofauna en vissen op te stellen.

Tijdens het project zijn meerdere bezoeken gebracht aan dertien gebieden, verspreid over heel Nederland. Er zijn veel soorten reptielen en amfibieën aangetroffen en er is per gebied een advies opgesteld afhankelijk van de te nemen maatregelen. Daarnaast zijn er ook concrete aanbevelingen gedaan voor beheersmaatregelen die gunstig zijn voor herpetofauna en vissen. De resultaten van dit onderzoek geven beheerders de kans hun aanpak beter af te stemmen op de aanwezige herpetofauna en vissen.

*Voorbeeld aanbeveling kleinschalig plaggen Mantingerveld
(Foto Jelger Herder)*

7.5.4 Verbetering leefgebieden van reptielen in het Bergherbos - door Arnold van Rijsewijk

In 2004 gaf Vereniging Natuurmonumenten RAVON de opdracht om een beheersadvies te schrijven voor het Bergherbos in Gelderland, gericht op reptielen (van Rijsewijk, 2005). Doelsoorten hierbij waren: de zandhagedis, de hazelworm en de gladde slang. Bij onderzoek bleek dat er in het Bergherbos weliswaar een aantal leefgebieden aanwezig was, maar dat deze dikwijls te klein waren, dichtgroeiden, geïsoleerd lagen en/of niet alle elementen bevatten die nodig zijn voor

een optimaal reptielenleefgebied. In het beheersadvies is een plan gepresenteerd voor vergroting en verbetering van de leefgebieden en de aanleg van verbindingzones. Als vervolg op dat beheersadvies heeft RAVON in 2007 opdracht gekregen om werktekeningen te maken ten behoeve van de uitvoering van het beheersplan. Aan de projectcoördinator en uitvoerders is in het veld informatie gegeven over de eisen die de soorten stellen aan hun leefgebied.

Met een kraan wordt in een gekapte corridor een hoop aangelegd van takken met plagsel (foto Arnold van Rijsewijk)

Met behulp van de werktekeningen is in nauwe samenwerking met de uitvoerders aangegeven waar en hoe de beheersmaatregelen moesten worden uitgevoerd, welk eindresultaat daarvan verwacht werd, maar ook welke elementen behouden moesten blijven. Door de intensieve samenwerking tussen opdrachtgever, beheerders, uitvoerders en RAVON konden de beheersingrepen met veel aandacht voor detail worden uitgevoerd.

7.5.5 Publieke participatie bij vismonitoring - door Jan Kranenbarg

Schepnetvissers en hengelaars hebben veel gemeen: hun interesse in vis, het graag buiten vertoeven in de natuur en het onderschrijven van het belang van een goede waterkwaliteit en leefomgeving voor vissen. Vanuit het oogpunt van publieke participatie zijn deze groepen daarom zeer geschikt om te worden ingeschakeld bij het monitoren van de visfauna in Nederland. In dit kader hebben de Waterdienst, STOWA en de Gegevensautoriteit Natuur van het Ministerie van LNV gevraagd om een haalbaarheidsstudie uit te voeren naar de mogelijkheden om vangstgegevens van schepnetvissers en hengelaars te gebruiken voor het beoordelen van de visgemeenschap. Hierbij wordt met name gekeken naar de visparameters waarover informatie vereist is voor de Kaderrichtlijn Water, Natura 2000 (doelsoorten) en de Flora- en faunawet. Hiernaast moet middels een haalbaarheidsstudie duidelijk worden wat er nodig is qua organisatie om monitoring met behulp van vrijwilligers op te zetten. Het project is gestart in juni en kent een looptijd van een jaar. Als onderdeel van het project worden in drie provincies (Gelderland, Flevoland en Noord-Holland) met het schepnet en

hengelvangstregistratie visgegevens verzameld.

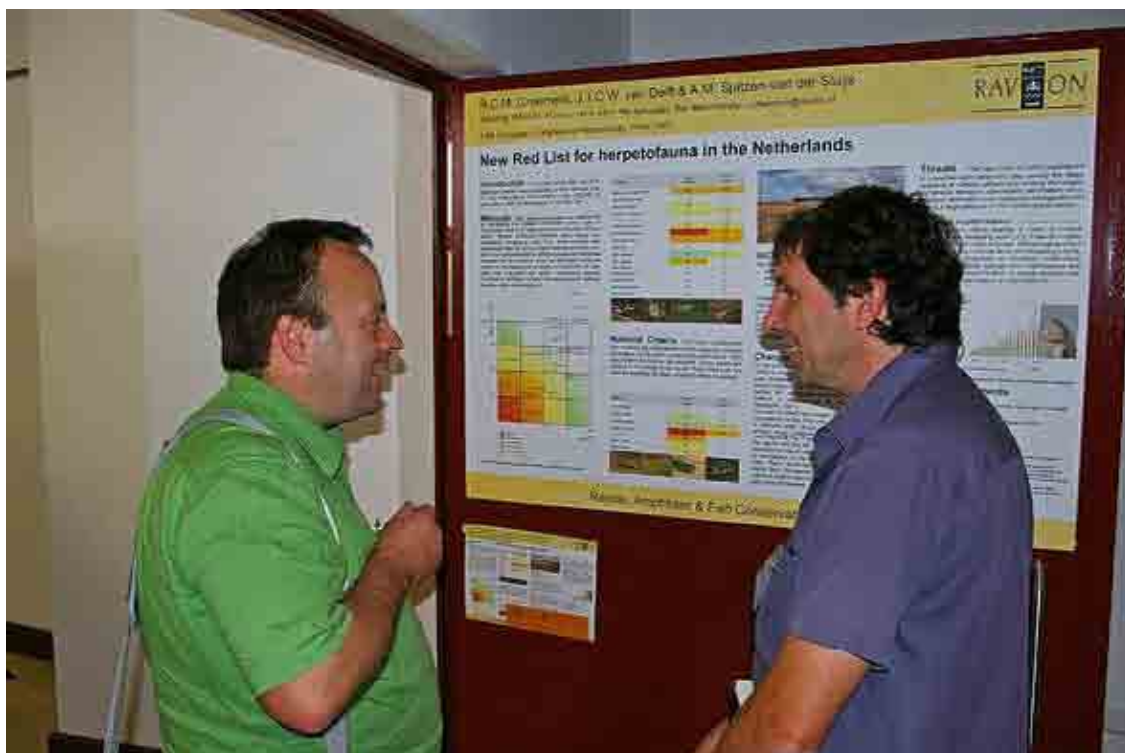
Excursie Iperveld (Foto's Willem Kuijsten)

7 Thema Internationaal

7.1 Congres Porto - door Rob van Westrienen & Jeroen van Delft

In september 2007 zijn Edo Goverse, Ingo Janssen, Raymond Creemers, Jelger Herder, Wilbert Bosman, Jeroen van Delft en Rob van Westrienen naar het tweejaarlijks congres van de Europese Societas Europaea Herpetologica (SEH) in Portugal geweest. Ons reisgezelschap bestond verder uit Ton Stumpel (Alterra en vrijwilliger RAVON) en Sergé Bogaerts (vrijwilliger RAVON).

Het was voor iedereen een zeer leerzame, inspirerende en energerende ervaring. Als Nederlanders hebben we heel actief aan het programma bij kunnen dragen. Zo zijn drie posters gepresenteerd en zijn door de RAVON-medewerkers vier presentaties gehouden. Daarnaast zijn twee extra bijeenkomsten over Conservation en Mapping (op weg naar een nieuwe Europese atlas) door ons georganiseerd. Ons online invoersysteem voor waarnemingen (Landkaartje; inmiddels opgevolgd door www.telmeec.nl) heeft veel indruk gemaakt, maar ook de mate van synchronisatie van onze PGO-databanken en de mogelijkheden die EcoGRID biedt, waren nieuw voor veel aanwezigen. In weinig landen zijn zoveel en zo'n deskundige vrijwilligers actief als in Nederland en nergens wordt zo'n vlakdekkend verspreidingsbeeld verzameld! Samen met Ton en Sergé zijn na het congres nog enkele interessante excursies in de omgeving van Porto gemaakt, waarbij we dankzij het heerlijke weer veel boeiende soorten hebben waargenomen.

*Raymond Creemers geeft toelichting op zijn poster over de nieuwe Rode Lijst van Nederland
(Foto Sergé Bogaert)*

7.2 Workhop Estland- door Wilbert Bosman

In 2004 is men in een aantal Baltische staten gestart met een LIFE project “Protection of the Crested newt” dat zich primair richt op de kamsalamander en daarnaast ook op de knoflookpad. Het project is een samenwerkingverband tussen Estse, Finse and Deense organisaties, waarbij Estland de hoofdaanvrager is. Doel van het project is de leefomgeving van de kamsalamander in deze landen te verbeteren door aanleg en/of herstel van voortplantingswateren en verbetering van

de landhabitat en daarmee levensvatbare populaties te krijgen. In 2007 is er een vierdaagse workshop georganiseerd die door Wilbert Bosman en Jöran Janse is bezocht. Er is een lezing gehouden over de verspreiding van de knoflookpad in Nederland en het gebruik van de landhabitat door de knoflookpad in een agrarische omgeving en een oud rivierduinencomplex. Jöran Janse hield een lezing over de rugstreeppad in de Noordoostpolder, een intensief agrarisch gebruikt gebied.

7.3 Symposium Berlijn - door Wilbert Bosman

In Duitsland was de knoflookpad in 2007 het amfibie van het jaar. In het kader daarvan is er op 17 en 18 november in Berlijn een internationaal symposium georganiseerd over de verspreiding, biologie, ecologie en bescherming van de knoflookpad. Er waren 23 presentaties uit vijf verschillende landen en er werden een aantal posters gepresenteerd. Het symposium is door meer dan 100 mensen bezocht en was een groot succes.

7.4 LIFE AMBITION - door Ronald Zollinger

In 2003 heeft RAVON in samenwerking met o.a. Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, IKL een grote Europese subsidieaanvraag gehonoreerd gekregen binnen de zogenaamde LIFE Nature regeling voor natuurherstel (zie www.life-ambition.com) Dit jaar zijn veel werkzaamheden uitgevoerd voor geelbuikvuurpad, vloedmeesterpad, knoflookpad, boomkikker en kamsalamander. Een afvaardiging van de Europese Commissie is rondgeleid om de diverse genomen maatregelen in het veld te bekijken. In 2008 zal het project worden afgerond. RAVON zal dan de eindmonitoring uitvoeren en de tweede internationale workshop organiseren in Overijssel op 21 mei 2008. Daarnaast wordt er een praktische folder uitgebracht voor terreinbeheerders.

Life Ambition Workshop Limburg, geelbuikvuurpadden zoeken (Foto Jelger Herdert)

8 Overige

8.1 Financiën - door Ans Elburg

De gezamenlijke omzet van RAVON Amsterdam en Nijmegen is flink gestegen: van € 1.046.000 in 2006 naar € 1.277.000 in 2007. De reserve van RAVON is toegenomen tot € 302.000 in 2007. Wilt u meer weten over de financiën, dan kunt u contact opnemen met RAVON Nijmegen: 024-3653270. Een jaarrekening, bestaande uit de balans, de staat van baten en lasten en een toelichting, is beschikbaar.

8.2 Opdrachtgevers - door Ans Elburg

De opdrachtgevers (exclusief gegevensleveringen) in 2007 waren:

Alterra, Bureau Meerstad, De Vlinderstichting, DHV Adviesgroep Water Natuur en Ruimte, Dienst Landelijk Gebied, Gegevensautoriteit Natuur, gemeentes Arnhem, Emmen, Gouda, Meerstad, Noordoostpolder en Zwolle, Helicon Opleidingen Velp, Hogeschool Larenstein, Landschapsbeheer Nederland, Landschap Noord Holland, Landschap Overijssel, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Natuurbalans, Het Natuurloket, Natuurmonumenten, de provincies Flevoland, Gelderland en Overijssel, Platform Soortenbeschermende Organisaties, Prorail, Rijkswaterstaat, RIZA, Royal Haskoning, Strukton, SOVON, Staatsbosbeheer, Stichting Probos, STOWA, Vrije Universiteit, Vereniging Natuurmonumenten, Vereniging Onderzoek Flora en Fauna, VSB-fonds, VZZ en de waterschappen Rijn en IJssel, Groot Salland, Rivierenland en Zuiderzeeland.

Subsidies zijn ontvangen van Prins Bernhard Cultuur Fonds, Provincies Gelderland en Limburg, Staatsbosbeheer, Stichting Doen en Vereniging PSO.

De Radboud Universiteit Nijmegen huisvestte het kantoor van RAVON Nijmegen en de Universiteit van Amsterdam huisvestte de RAVON Werkgroep Monitoring, waarvoor onze grote dank!

Wij zijn onze opdrachtgevers, subsidiegevers en de Radboud Universiteit en de Universiteit van Amsterdam zeer erkentelijk voor het in RAVON gestelde vertrouwen en de prettige samenwerking!

Iberische smaragdhagedis Peneda-Geres National Park Noord-Portugal (Foto Edo Goverse)

BIJLAGE 1 Publicatielijst

INHOUDSOPGAVE

1. Artikelen
2. Rapporten
3. Stagerapporten
4. RAVONuitgaven
5. RAVONstand
6. Radio en televisie
7. Tijdschriften en kranten
8. Cursussen en workshops
9. Excursies
10. Presentaties en lezingen
11. NCN activiteiten

1, Artikelen

Bosman, W., P.J.J. van de Munckhof, 2007. The common spadefoot in the Netherlands: It's distribution and conservation. Abstract 14th SEH congress Porto: pag. 52.

Crombaghs, B.H.J.M., M. Dorenbosch, R.E.M.B. Gubbels, J. Kranenbarg, 2007. Nederlandse Rivierdonderpad uit de Habitatrichtlijn bestaat uit twee soorten. De Levende Natuur nummer 108(2007)6,: pag. 248 – 251.

Delft, J.J.C.W. van, C. Frissen-Moors, 2007. Aanleveren informatie en verspreidingskaart m.b.t. allochtone muurhagedispopulaties in Nederland ten behoeve van een themanummer van Zeitschrift für Feldherpetologie door Burkhard Thiesmeier.

Diepenbeek, A. van, 2007. De Schouw (Tijdschrift van Vrienden van de Hoge Veluwe), nr 54 (1). Artikel over het doelstellingen van RAVON en het vrijwilligerswerk

Diepenbeek, A. van, 2007. Padden van Nederland, Dierjournaal 2(11): pag. 54-57 (foto's: Jelger Herder, Annemarieke Spitzen, Raymond Creemers).

Rijsewijk, A. van, R. Creemers & J. van Delft, 2007. Gladde slangen op een plagseldijk. RAVON 25, jg. 9(1): pag. 1-5.

Spikmans, F., M. Hooft van Huijsduinen, 2007. Ruimte voor water: Ruimte voor de kamsalamander. Facet 2 (4): pag. 6-7.

Strien, A.J. van, A. Zuiderwijk, B. Daemen, I. Janssen, M. Straver, 2007. Adder en levendbarende hagedis hebben last van versnippering en verdroging. De Levende Natuur nummer 208(2007)2, pag. 44-48.

Struijk, R.P.J.H., 2007. Melanistische en blauwgevekte hazelwormen (*Anguis fragilis fragilis*) op de Noordwest Veluwe. RAVON 27, 9(3): pag. 33-36

Uchelen, E. van & J. van Delft, 2007. Beheer kan beter voor amfibieën en reptielen. Vakblad Natuur Bos Landschap, mei 2007: pag. 24-25

Uchelen, E. van, 2007. Beheer kan beter voor amfibieën en reptielen. Nieuwe Wildernis 12(41): pag. 19-22.

Uchelen, E. van, 2007. Tuinieren voor amfibieën en reptielen. Oase 2007(1): pag. 14-18.

Vos, C.C., P.W. Goedhart, D.R. Lammertsma & A.M. Spitzen-van der Sluijs, 2007. Matrix permeability of agricultural landscapes: an analysis of movements of the common frog (*Rana temporaria*). Herpetological Journal 17: pag. 174-182.

2. Rapporten

Herder, J., J. Kranenbarg, 2007. Inventarisatie beleidsrelevante vissen in het beheersgebied van Waterschap Zuiderzeeland. Rapportnummer 2007-15 Stichting RAVON, Nijmegen.

Herder J.E., J. Janse, A. van Rijsewijk & R.P.J.H. Struijk, 2007. OBN monitoring 2007 van reptielen, amfibieën en vissen in 13 terreinen van Natuurmonumenten. Stichting RAVON, Nijmegen.

Janssen, I. 2007. Ringslangmonitoring Loenderveen 2006: pag. 1-9.

Kranenbarg, J., F. Spikmans, 2007. Voorstudie inhaalslag verspreidingsonderzoek poldervissen 2006: pag. 1-22. Rapportnummer 2007-05 Stichting RAVON, Nijmegen.

Kranenbarg, J., J. Herder, 2007. Inventarisatie vissen in de Harderhoek en de Stille Kern, Flevoland. Stichting RAVON, Nijmegen.

Kranenbarg, J., F. Spikmans, 2007. Voorstudie inhaalslag verspreidingsonderzoek poldervissen 2006. Stichting RAVON, Nijmegen.

Spikmans, F., J. Janse, R. Zollinger, 2007. Actieplan kamsalamander. Behoud en verbetering van leefgebied in ZW-Salland. Stichting RAVON, Nijmegen.

Spikmans, F., W. Bosman, 2007. Naar duurzame populaties reptielen op het te reactiveren spoortraject Maastricht – Lanaken. Stichting RAVON, Nijmegen.

Spitzen-van der Sluijs, A. M., G. W. Willink, R. Creemers, F. G. W. A. Ottburg, R. J. de Boer, P. M. L. Pfaff, W. W. de Wild, D. J. Stronks, R. J. H. Schröder, M. T. de Vos, D. M. Soes, P. Frigge, R. P. J. H. Struijk, 2007. Atlas reptielen en amfibieën in Gelderland. 1985-2005.

Spitzen-van der Sluijs, A. M., R. Zollinger, A.C. van Rijsewijk, 2007. Ecologisch onderzoek aan de rugstreeppad in de Noordoostpolder. Rapportnummer 2006-15 Stichting RAVON, Nijmegen.

Struijk, R.P.J.H., J. Kranenbarg, 2007. Eindrapport Inhaalslag verspreidingsonderzoek beekvissen 2006: pag. 1-23. Rapportnummer 2007-04 Stichting RAVON, Nijmegen.

Struijk, R.P.J.H., 2007. Veldinventarisatie herpetofauna in Park Brederode (Bloemendaal): pag. 1-12. Rapportnummer 2007-13 Stichting RAVON, Nijmegen.

Struijk, R.P.J.H., 2007. Advies m.b.t. faunapassages voor ringslangen en amfibieën in de Krimpenerwaard: pag. 1-8. Rapportnummer 2007-11 Stichting RAVON, Nijmegen.

Struijk, R.P.J.H., 2007. Veldinventarisatie t.b.v. Flora- en faunawet in projectgebied Stichting Mainport & Groen: pag. 1-10. Rapportnummer 2007-07 Stichting RAVON, Nijmegen.

Struijk, R.P.J.H., 2007. Inventarisatie naar de kleine modderkruiper en de bittervoorn in plangebied Jac. P. Thijsselaan (Gouda): pag. 1-7. Rapportnummer 2007-14 Stichting RAVON, Nijmegen.

Uchelen, E., W. Bosma, 2007. Natuurtoets amfibieën ijsbaan Emmen aan de Sluisvierweg: pag. 1-12. Rapportnummer 2007-08.

Uchelen, E., W. Bosman. 2007. Mitigerende en compenserende maatregelen voor amfibieën bij de ijsbaan aan de Sluisvierweg te Emmen. Rapportnummer 2007-17 Stichting RAVON, Nijmegen.

3. Stagerapporten

Bruin, A. de, 2007. Kansenskaart bittervoorn - Onderzoek naar de verspreiding van de bittervoorn in relatie tot het WOT kansen model: pag. 1-72.

Elsken, D. van der, 2007. Inventarisatie Ringslangen: pag. 1-6. RAVON Amsterdam/InHolland Delft (intern rapport).

Harms, J., 2007. Distribution and potential habitat mapping of herpetofaunal species at different scales: pag. 1-70. RAVON A'dam/TTC (intern rapport).

Rashid, R., 2007. Monitoring Habitat Change and its Relation to Sand Lizard Population Dynamics with Multi Temporal Remote Sensing – A Case Study of Terschelling and Vlieland, The Netherlands: pag. 1-59. RAVON A'dam/ITC (intern rapport).

Woord, G. ter, 2007. Reptieleninventarisaties: pag. 1-48. Helicon/RAVON Amsterdam (intern rapport).

4. RAVONuitgaven

Goverse, E. (red), 2007. Meetnet Amfibieën Mededelingen. Nummer 20; 1-16. ISSN 1875-2853.

Goverse, E. (red), 2007. Meetnet Amfibieën Mededelingen. Nummer 21; 1-16. ISSN 1875-2853.

RAVONfolder, 2007. Reptielen Amfibieën Vissen – Leuk om te zoeken Waard om te beschermen

RAVONfolder, 2007. Reptielen en amfibieën – Acief waarnemen

RAVONfolder, 2007. Vissen – Acief waarnemen

RAVONfolder, 2007. Natuurbeheer voor amfibieën en reptielen – salamanders padden kikkers hagedissen slangen

Struijk, R.P.J.H., J. Kranenburg (red.), 2007. Nieuwsbrief verspreidingsonderzoek vissen 1(1): pag. 1-9

Struijk, R.P.J.H., J. Kranenburg (red.), 2007. Nieuwsbrief verspreidingsonderzoek vissen 1(2): pag. 1-9

Struijk, R.P.J.H., J. Kranenburg (red.), 2007. Nieuwsbrief verspreidingsonderzoek vissen 1(3): pag. 1-10

Uchelen, E. van, J. van Delft, 2007. Natuurbeheer voor amfibieën en reptielen. Brochure in het kader van het project “Praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen”.

Zuiderwijk, A. (red), 2007. Meetnet Reptielen Mededelingen. Nummer 38; 1-20. ISSN 1871-8221.

Zuiderwijk, A. (red), 2007. Meetnet Reptielen Mededelingen. Nummer 39; 1-20. ISSN 1871-8221.

Zuiderwijk, A. (red), 2007. Meetnet Reptielen Mededelingen. Nummer 40; 1-16. ISSN 1871-8221.

5. RAVONstand

24 feb:	Genootschapsdag NHGL, Roermond; Wim en Jacqueline Dinnessen
17 mrt:	Vrijwilligersdag Utrechts Landschap, Utrecht; Bert Geerdes
25/26 aug:	Vogelfestival, Oostvaardersplassen; Jeroen Reinhold, Rob van Westrienen, Jeanne Soetens, Annemarie van Diepenbeek, Pieter van Breugel, Elvira Werkman
10 nov:	RAVONdag, Nijmegen; Richard Struijk, Elsa Brokkelkamp, Jan Kragenbarg, Ingo Janssen (coördinatie Willem Kuijsten)
24 nov:	SOVONdag, Nijmegen; Raymond Creemers, Annemarie van Diepenbeek, Annemarieke Spitzen, Elvira Werkman

6. Radio en televisie

6 mei:	Vara's Vroege Vogels, item Soort van de Maand (rugstreeppad). Annemarieke Spitzen.
18 okt:	Hoezo? Radioprogramma Teleac. Beantwoording vraag over groene kikkers. Annemarie van Diepenbeek.
20 okt:	Koen en Sander Show, 3 FM. Beantwoording vragen over natuurfotografen die Brabantse boomkikkers belagen. Jeroen van Delft.
29 nov:	RTV Oost, Boeren, burgers, buitenlui. Radio-interview naar aanleiding van het verschijnen van een actieplan voor de kamsalamander. Frank Spikmans.

7. Tijdschriften en kranten

Creemers, R. 2007. Reptielenbijdrage voor de Grote Gelderse scheurkalender 2008, invulling pagina voor woensdag 30 juli 2008.

Hammes, B. m.m.v. R.P.J.H. Struijk. Zeldzame albinoslang ontdekt in Meinweggebied. Dagblad de Limburger 26-10-2007.

Kranenbarg, J., 2007. Gelderse Visatlas: een ecologische zegen. Trends in Water. Editie 23, december 2007.

Wesseling, M., 2007. Neotene Kamsalamanders in Nederland. Bionieuws 16(12): 4. Met medewerking van J. van Delft, J. Janse en J. Kranenbarg.

Wesseling, M., 2007. De nieuwe Rode Lijst reptielen en amfibieën. Boomblad # 6, 2007: 20-23. Interview met Raymond Creemers & Jeroen van Delft (foto's: Jelger Herder)

Zollinger, R., 2007. Indicator als graadmeters van het milieu/boomkikker; Boomblad 2/2007: pag. 11

Zollinger, R., 2007. De boomkikker in Overijssel; in voorjaarsnummer Overijssels Landschap.

8. Cursussen en workshops

Workshops natuurbeheer (15 keer). Edo van Uchelen en Jeroen van Delft.

Basiscursus herkenning amfibieën i.s.m. Helicon, Velp. Jeroen van Delft.

Verdiepingscursus herkenning amfibieën i.s.m. Helicon, Velp. Jeroen van Delft.

Dialezing amfibieën, 4-11-2007. Natuurgroep Sint Michielsgestel. Annemarie van Diepenbeek.

Workshop en drie veldexcursies voor beheerders m.b.t. de gladde slang in Overijssel. Jeroen van Delft.

Cursus visherkenning gegeven in Flevoland en een presentatie op het vissennetwerk met de titel: Steeknet en hengelangstregistratie. Schepnetvissers en hengelaars gezamenlijk op pad? Jan Kranenbarg en Toine Aarts.

9. Excursies

15 april: Reptielen- en amfibieënexcursie Brunsummerheide (Ingo Janssen, Annie Zuiderwijk, Edo Goverse)

20 april: St Overbetuwe Groen Natuurlijk met IVN-Zelhem te Zelhem (Edo Goverse en Regiocoördinator Gerrit Kolenbrander)

21 april: Reptielen- en amfibieënexcursie Monitoring & Inhaalslag bij de Groeve Willink Weust & Borkelse Baan (Ingo Janssen, Annie Zuiderwijk, Edo Goverse)

28 april: Boomkikkerexcursie met leden van Poelenwerkgroep Het Gooi in de Achterhoek (Edo Goverse)

29 april: Reptielen- en amfibieënexcursie Monitoring & Inhaalslag te Schillenveen & Mensinger Bosch, Noordwest Drenthe (Ingo Janssen, Edo Goverse & Regiocoördinator Stephan Huijgens)

6 mei: Amfibieënexcursie voor St. Overbetuwe Groen Natuurlijk te Elst (Edo Goverse)

12 mei: Zandhagedisexcursie Oostvoorne (Annie Zuiderwijk & Ingo Janssen)

26 mei: Reptielen- en amfibieënexcursie Monitoring & Inhaalslag te Leersumseveld (Ingo Janssen, Edo Goverse & Regiocoördinatoren Floris Brekelmans & Frank Hoffmann)

16 juni: Reptielen- en amfibieënexcursie Monitoring & Inhaalslag Zuid-Limburg (Ingo Janssen & Edo Goverse)

7 juli: Amfibieënexcursie Diemerpark te Amsterdam (Edo Goverse)

17 juli: Amfibieënexcursie (rugstreeppad) te Twuyverhoek, Alkmaar (Edo Goverse)

8 sept: Reptielen- en amfibieënexcursie voor Inhaalslag te Kroondomeinen (Jelger Herder, Ingo Janssen & Edo Goverse)

10. Presentaties en lezingen

- 6 mrt: Goverse, E. Presentatie resultaten 2006 tijdens de startavond Poelenwerkgroep Het Gooi te Hilversum
- 17 mrt: Diepenbeek, A., F. Spikmans en J. Herder. Presentatie twee nieuwe Basiscursussen (Amfibieën en reptielen, Zoetwatervissen), met Didactische Tips en Draaiboek Organisatie aan provinciale RAVON-afdelingen, WARF, WARD, Herpetologische Werkgroep en Vissenwerkgroep NHGL. 's-Hertogenbosch.
- 26 mrt: Goverse, E., S. Huijgens. Presentatie Meetnet Amfibieën + Inhaalslag bij het WARD)
- 28 mrt: Delft, J. van. Lezing “Bosbeheer voor amfibieën en reptielen” in lezingencyclus van Probos.
- 11 apr: Goverse, E., I. Janssen. Presentatie Meetnet Reptielen en Meetnet Amfibieën bij de HSL te Roermond
- 18 apr: Goverse, E., I. Janssen. Presentatie Meetnet Reptielen en Meetnet Amfibieën te 's Heerenberg (Ge)
- 27 apr: Smit, G. Texelse VIPs: de rugstreeppad, Ecomare te Texel
- Apr-jun: Diepenbeek, A. Basiscursus Amfibieën. In samenwerking met Stichting Brabants Landschap op vier plaatsen in Noord-Brabant. 200 deelnemers. Verzorgd door 8 vrijwilligers afd. Noord-Brabant.
- 6 juni: Bosman, W. Lezing “Distribution of the common spadefoot in the Netherlands and the terrestrial habitat use of the common spadefoot in an agricultural environment and an old sanddune landscape” op workshop in het kader van het Life project “Protection of the Crested newt” in Otepää, Estland.
- 12 aug: Vries, W. de, E. Goverse. Amphibian monitoring in The Netherlands”, seminar on amphibian monitoring methods in Europe, Minsk, Wit Rusland.
- 19 sep: Goverse, E., G. Smit. Posterpresentatie “10 Years of Amphibian Monitoring in the Netherlands: Preliminary Results” op het 14de SEH-congres.
- 19 sep: Goverse, E., G. Smit en T. van der Meij, 2007. 10 years amphibian monitoring in the Netherlands: preliminary results. Proceedings 14th ordinary general meeting Societas Europaea Herpetologica, Porto 19-23 september 2007. Page 226, Book of Abstracts.
- 19 sep: Janssen, I. en A. Zuiderwijk, 2007. Detection probability of reptiles derived from the national monitoring program in the Netherlands. Proceedings 14th ordinary general meeting Societas Europaea Herpetologica, Porto 19-23 september 2007. Page 91, Book of Abstracts.
- 19 sep: Creemers, R.C.M., J.J.C.W. van Delft & A.M. Spitzen-van der Sluijs, 2007. posterpresentatie “New Red List for herpetofauna in the Netherlands” tijdens de 14th ordinary general meeting Societas Europaea Herpetologica, Porto 19-23 september 2007. Page 91, Book of Abstracts.
- 20 sep: Bosman, W. 2007. “Automated Photo-Identification for Yellow Bellied Toad photographs”. 14th ordinary general meeting Societas Europaea Herpetologica, Porto 19-23 september 2007.
- 22 sep: Bosman, W. 2007. The common spadefoot in the Netherlands. Distribution and conversation. 14th ordinary general meeting Societas Europaea Herpetologica, Porto 19-23 september 2007.
- 22 sep: Delft, J. van & R. Creemers, 2007. Towards a Dutch atlas of amphibians and reptiles. Lezing tijdens de 14th ordinary general meeting Societas Europaea Herpetologica, Porto 19-23 september 2007.
- 22 sep: Westrienen, R. van, 2007. Herpetofauna data; Experiences in the Netherlands (including online presentation of www.telmeec.nl). Lezing tijdens de 14th ordinary general meeting Societas Europaea Herpetologica, Porto 19-23 september 2007.
- 3 okt: Goverse, E. Algemene presentatie over amfibieën en reptielen voor de

- 30 okt: Christelijk-maatschappelijke Vrouwenbeweging Passage te Den Helder.
Goverse, E. Presentatie resultaten Meetnet Amfibieën in Noord-Holland en paddenoverzetten voor Platform Landschap Noord-Holland.
- 10 nov: Delft, J. van, R. Creemers. Lezing Atlas reptielen en amfibieën, een tipje van de Sluier, RAVONdag te Nijmegen.
- 10 nov: Goverse, E. Lezing 10 jaar Meetnet Amfibieën – stand van zaken, RAVONdag te Nijmegen.
- 10 nov: Zollinger, R. Historisch perspectief en toekomstvisie soortbescherming in Nederland, RAVONdag te Nijmegen.
- 10 nov: Westrienen, R. van. Lezing Projecten van het RAVON in 2007, RAVONdag te Nijmegen.
- 10 nov: Spikmans, F. Lezing Prikken onderzoek, RAVONdag te Nijmegen.
- 10 nov: Creemers, R. De Rode Lijst, RAVONdag te Nijmegen.
- 10 nov: Kuenen, F. Toekomst van het verspreidingsonderzoek, RAVONdag te Nijmegen.
- 17 nov: Goverse, E. Lezing Amfibieën in Nederland: stand van zaken voor themadag Nederlandse Vereniging voor Dierentuinen te Amersfoort.
- 17 nov: Bosman, W. 2007. The common spadefoot in the Netherlands. Distribution and conversation. Tagung: Die Knoblauchkröte. Verbreitung, Biologie, Ökologie und Schutz. Berlin 17 – 18 november 2007.
- 20 nov: Bosman, W. Twee lezingen over de knoflookpad voor bewoners van de gemeente Cranendonk in Gastel naar aanleiding van het nieuwe inrichtingsplan voor de knoflookpad.
- 24 nov: Creemers, R. & J. van Delft. De Stippenkaart voorbij: analyses van verspreidingsgegevens. NCN-parallelprogramma Landelijke Dag SOVON.
- 24 nov: Zollinger, R., A. Spitzen en Reinier de Nooij. Rugstreppad daagt beleid, bescherming en wetenschap uit! NCN-parallelprogramma Landelijke Dag SOVON.
- 8 dec: Diepenbeek, A., F. Spikmans, J. Herder. Presentatie twee nieuwe basiscursussen (Amfibieën en reptielen, Zoetwatervissen), met Didactische Tips en Draaiboek Organisatie aan provinciale RAVON-afdelingen, WARF en WARD.

11. NCN activiteiten

April. Gastcollege voor het vak Water- en natuurbeheer voor Biologie- en Milieukundestudenten aan de Radboud Universiteit Nijmegen over PGO's verspreidingsonderzoek, monitoring en wat met verzamelde data gedaan kan worden. Jeroen van Delft.

2 keer vissen met studenten biodiversiteitscursus. Jan Kranenbarg en Frank Spikmans.